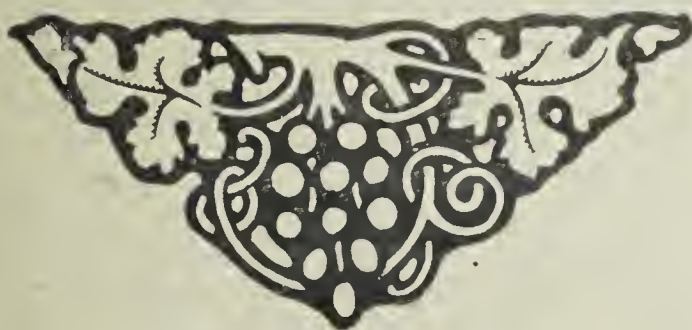

ДР. АНДРІЙ ЧАЙКОВСЬКИЙ

НЕ ПІДДАВАЙ СЯ БІДІ.

ОПОВІДАНЭ ЗІ СЕЛЯНСЬКОГО ЖИТЯ.

Головний Склад

UKRAINSKA KNYHARNIA

10234 = 96th ST.

Edmonton, Alta.

Найбільша Українська книгарня на заході в Едмонтоні!

В УКРАЇНСЬКІЙ КНИГАРНІ В ЕДМОНТОНІ МІЖ ИНЬ
ШИМИ МОЖНА НАБУТИ СЛІДУЮЧІ КНИЖКИ.

Велика Історія України М. Грушевського в оправі	\$ 3.50
Велика Історія М. Грушевського без оправі — —	3.00
Розбійник Кармелюк — шість томів — — — — —	2.40
Кобзар Т. Шевченка — повне виданє в оправі —	2.25
Шевченківська бібліотека — — — — —	1.75
Іван Гус — — — — —	1.50
Камінна Душа — — — — —	1.50
Сорок тисяч миль під водою — — — — —	1.00
Народні Казки — — — — —	0.90
Грішники — — — — —	0.80
В неділю рано зіля копала — — — — —	0.75
Папа чи Христос? — — — — —	0.65
Огнем і Мечем — — — — —	0.65
Кайдашева Сімя — — — — —	0.60
Огнем і Мечем — том другий — — — — —	0.50
Блискавиці — — — — —	0.50
Князь і Жебрак — — — — —	0.50
Наука про народне господарство — — — — —	0.50
На стрічу сонцю золотому — — — — —	0.50

НЕ ПІДДАВАЙ СЯ БІДІ.
Оповіданє зі селянського життя

ДР. АНДРІЙ ЧАЙКОВСЬКИЙ

НЕ ПІДДАВАЙ СЯ БІДІ.

ОПОВІДАНЭ ЗІ СЕЛЯНСЬКОГО ЖИТЯ.

ЗБІРКА
ІВАНА ЛУЧКОВА

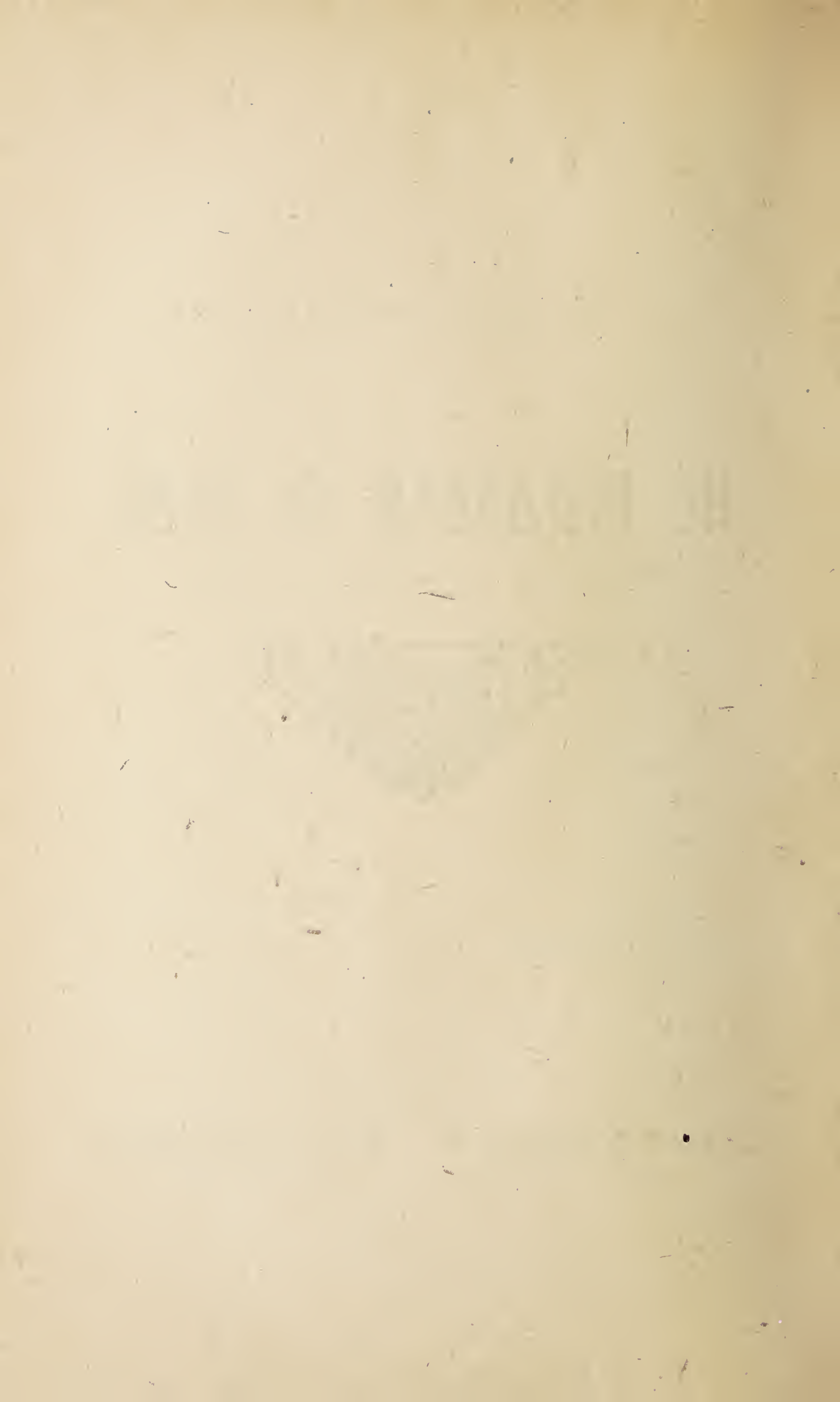
Головний Склад

UKRAINSKA

10234 = 96th ST.

KNYHARNIA

Edmonton, Alta.

I.

Було се в місяці жовтні. На одній стації, де потяг на коротко задержав ся, висів з воза III. кл. молодий парубок, яких 24 роки віку. По його одягу пізнати було зараз, що то резервіст, який вертає до дому по відбутій трохлітній службі. Плечистий, сильно зложений, в високих чоботах з острогами, в червоних штанах і такій шапці, заложеній чепурно на бік, невеличкий чорний вусик і кучеряве волосє. Одним словом парубок такий, що — як кажуть — може дівчині подобатись.

Парубок вийшов на порожню стацію оглядаючись за якою фірою. Ніякої не було. Парубок посіпав себе за ухо, взяв свій клунок на плечі, затиснув паличку в руці і пішов дорогою що вела в ліс. На дворі віяло осіннім проймаючим вітром. Урльопник загорнув на собі полотнянку і поправив ковнір військової блюзи, на яким блищали відзнаки капраля.

Зайшовши на край ліса присів за вітром на якимсь пеньку, закупив люльку, та брав ся йти дальше, як побачив якогось чоловіка, що надійшов в той самий бік. Перше він його не покмітив.

— Той, що надійшов, поздоровив ся з ним і пристанув.

— Куди дорога? питає той, що надійшов...

— Як кому, мені до Щурович.

— Дуже далеко, хиба нині не зайдете...

— Як Бог допоможе то зайду. — Виймив з кишені годинник. Була четверта з полудня.

- До ваших Щурович буде шість миль.
- Може ще з хвостиком.
- Я теж йду в ту сторону, підемо разом.
- Як хочете...

З тими словами встав Панас Деркач — бо так звав ся той урльопник — і станув коло свого нового товариша.

- Ви певно на урльоп?
- Так, відбув своє, тай вертаю до дому.
- З далека? ви при кони були пане капраль?
- При кони, далеко, аж за Віднем в Штокерау служив.
- Певно і грошиків зложили...
- Трохи...
- Бачу, і зигарок у вас э.

На те Деркач не відповів нічого. Йому не подобало ся, що незнакомий так йому пильно приглядає ся. До тепер Деркач навіть не придивив ся добре своєму товаришеви, та тепер, коли ближше приглянув ся, то незнакомий ніраз йому не подобав ся.

Се був якийсь панський жебрак. В подертій латаній сурдутині, в полومانім чорнім капелюсі, в подертих, та ще не до пари черевиках, з яких визирали онучки. З за ковніра визирала чорна, як ніч драна сорочка. Подорожний був неголений кілька днів і на червонім від перепоя, та зимного вітру лиці сторчала руда щітка. Такі руді стріпахаті вуса і розкудовчене волосся. Подорожний позатикав посинілі від зимна руки в кишеню. На зріст був се хлописько о цілу голову висший від Деркача, більше плечистий і костистий.

- Зимно! каже подорожний і затряс ся на цілім тілі.
- Таже не тепло, відповів Деркач.
- Ось зараз буде коршмина, вступимо що випити.

Деркач не відозвав ся ні словом. Він так задумав ся над тим, як застане своє село, що не мав охоти балакати, а ще менше мав охоту говорити з тим товаришом, який йому ні раз не підходив під пару.

У Деркача зродилось якесь підозрінє. Його товариш виглядав так, наче би щойно вертав з криміналу. Панас, нічо-

го по собі не показуючи, споглядав боком на грубу вишневу палицю, яку тамтой подорожний держав під пахою. За той час, як вони йшли, показала ся поміж пожовклого листа грабини невеличка лісна коршмина, яка нічого доброго не обіщувала. Діравий дах, на яким сторчали, напів повідривані вітром сніпки, пообдирані стіни, які вже забули, коли на них було вапно, позаклеювані папером, та позатикані шматами шиби вікон. Перед порогом порпалась в сьмітю якась брудна гуска і кілька курок.

Коршмина мала лише малі сїни без заїзду. Деркач, що вже через три роки мав час в Німеччині відвикнути від таких галицьких будівель, трохи не сплюнув побачивши таку погань.

— От вступім та випємо по одній, каже подорожний.

— Спасибіг — а не вступлю.

— Алеж замерзнемо, дорога далека...

— Горівка мене не загіє, а тут нічого хиба не дістане крім горівки.

— Чому ні, тут є і рум і арак і вино, я сю коршму знаю, тут і пани попасають заки потяг надїде.

— Мене жаден трунок не загіє. — Я ще не голодний, а прийду ось до першого села то випю вареного молока то й гаразд буде.

— Та що ви за вояк, що молоко пєте? спитав засумований панок — горівка брате, то не то що...

— Хто що любить, та що кому служить. Я вояк — то радо молоко пю, а ви цивіль волите горівку — най вам вийде на здоровля...

З тими словами Деркач віддалив ся від товариша, який пристанув біля коршми. Він рад був, що такий немилий товариш від нього відстане.

Та ба! Подорожний постояв ще хвилину гадаючи, що Деркач заверне. Але Панас і не оглянув ся, а розпостув ноги на добре.

— Чекайте пане капраль, коли не хочете, я вас такі не лишу ся... І став за Деркачем бічи, поки його не здогонив.

— Я вам, признам ся, що такі бою ся сам тим лісом йти,

тут часто трапляються пригоди...

Деркач зареготався на голос:

— Ха-ха-ха! Чи не розбійників ви боїтесь? ну, я на вашому місці вважав би себе цілком безпечним...

— Хибаж ви не лякаєтесь нічого?

— Лякаюся одного то з нечистої совісті, а позаяк у мене на сумління нема нічого, то нічого мені лякати ся. Я нікому лиха не заподіяв — то ніхто мене не зачіпить.

— Але може трафити ся нападсть, а стереженого Бог стереже...

— А хибаж я не стережусь? По ямах не лажу, а йду цісарською дорогою.

— Хибави такі сильні?

— Для мене вистарчить і тої сили, яку маю. З биками бороти ся не буду так як ті, що за гроші показують ся.

— Хибаж вам, о ваші гроші та о сигарок не лячно.

— Який вам чорт до моїх грошей, відрубав сердито Деркач, відвертаючись до товариша — от відчепіть ся від мене. Деркач прискіпив ходу полишаючи панка по заду. Та у нього були довші ноги, бо в мить Деркача догонив.

— Ні, я такі сам бою ся, і вас не попустию ся...

За той час відійшли кілька гонів від коршми і опинили ся в глухій темній лісі...

Стало смеркати.

Хоч як Деркач спішив ся, панок його не відступав.

Деркач трохи занепокоїв ся. Він був чоловік відважний, та однак глянувши на кремезну статть свого товариша погадав собі, що колиб той напав його несподівано, то міг його вгодити. Тепер Деркач слідив пильно свого товариша, та покмітив, що панок йде все трохи по заду, а не дасть себе цілком лишити. Панок йшов з лівого боку Деркача, та тепер виймив з під пахи свою грубу палицю і став на ній, буцім то підніратися.

Деркачем заволоділа злість. Не кажучи нічого перескочив на лівий бік панка. Панок якийсь час так йшов, та відтак знову пристанув і вскочив на давнє місце.

— Деркач станув: панцю! або йдїть при менї з правого боку, або йдїть собі геть...

— А! щож вам се шкодить?

— Я не привичний так йти, тай годї...

На дорозї не було нікогісінько. Що раз ставало темнїйше. Горою над деревами шумів осїнний вітер...

— Коли мене не хочете за товариша, то ось в найблизшїм селї розстанемо ся, але тут я такі вас не попусти ся, бо бою ся ну...

"Пек тобі та осина", подумав Деркач, може справді боїть ся, тай не має нічого злого на умі.

Деркач посмотрив себе за груди, де в камізельці мав схованих 300 кор., які собі заощадив в війську.

— Перед жовніром, то кождий має респект, приговорював панок...

Йшли так дальше. Серед густого лісу не було видно місяця, що десь сховав ся за сірими хмарами.

На скрутї дороги панок полишив ся на крок з заду. Щось зарушало ся сильнїйше. Деркач, ведений якимсь предчутєм, похилив ся, сховав голову межи плечі і відвернув ся трохи на бік, та в тїй хвили почув болючий удар по плечах.

Він скочив на бік і повернув ся в тїй хвили, як панок підніс свою вишнївку до нового удару.

— Давай гроші, засичав волоцюга, а то убою...

Місто відповіди, Деркач скочив несподївано як кіт, схопив панка обома руками півперек, та переломив його геть, так що панок не міг нічого зробити.

Деркач підставив ногу, потрутив, а панок впав горілиць на землю. Деркач мав ще час вирвати йому з руки палку. Панок став пручати ся. Підносячись з землі обернув ся спиною, а в тїй хвилі Деркач впerezав його грубою палкою по плечах.

— Чоловіче! даруй житє, застогнав...

— Хто би такі паскудив собі душу твоїм ледачим житєм... Я лиш дам тобі научку, аби ти добрих людей не зачіпав... Деркач став панка періщити вздовж, аж лускало по лісї...

В тїй хвилі вийшов місяць з за хмари і присьвічував йому в тїй роботі.

Вибивши добре сказав Деркач так:

— Я би тебе повинен звязати, та з найблизшого села прикликати людей, аби тебе завезли там, де тобі належить ся, та йди собі на иньші руки... Але колиб ти зважив ся, ще за мною підбігати, так диви.... бігме кулька в лоб, як собаці.

В тій хвилі блиснув в руках Деркача малий револьвер, який виймив з кишені.

Волоцюга зірвав ся і побіг в ліс, начеб чортяки за ним гонили.

Деркач відсапнув, поправив на плечах клунок, сховав револьвер в кишеню і пішов далше.

Палицю волоцюги забрав з собою.

Як відійшов кілька гонів, побачив в найблизшому селі сьвітло по хатах. На серци йому полекшало. Вступив до найблизшої хати і впросив ся на ніч до добрих людей.

Розповів свою пригоду з волоцюгою і показав палку.

За часок Деркач сидів за мискою праженого молока, в яке накришив житного хліба і розповідав весело про свої пригоди з військового життя.

Довго в ніч його слухали. —

II.

Деркач, помоливши ся щиро, розтяг ся любо на серед хати на околоті соломи. В хлопській хаті не спав він вже три роки, і більше йому стало весело на души. Вона так довго банувала за селом. Йому здавало ся, що його військова трилітня служба, то був лише сон, а тепер він пробудив ся на давнім місци... Що то він застане дома, думав собі заки заснув.

Другої днини прокинув ся, як йно когути запіяли. Вмив лице водою над шафликом, попрощав господаря, який не хотів взяти гроший ні за молоко ні за нічліг і потяг дорогою далше.

Було вже геть з полудня, як Деркач виходив на послідний горбок, що заслонював рідне село. У него забило ся сильнійше серце. Ось з того горбка пращали його у послідне, коли виїздив з рідного села в далеку чужину. Він се так добре тямить, як колиб се діялось учора. Тож не диво, що Деркач при спішив ходу, щоби і ту перепону чим скорше перебути.

Став на горбку. Цілі Щуровичі побачив як на столі. На самперед бідну деревляну церковцю з столітними липами, а далше хатки рядком попри улиці, обсаджені безлистими вербами. Хоча село не було тепер біднійше, як тоді, коли його лишив, та воно таким нужденним видало ся тепер Панасови, що його десь під серцем аж заболіло. Боже єдиний! Иньші осьвічені народи живуть гарно, а у нас убожество, темнота, забобони.

Панас став на вершку гори і відсапнув тяжко. Осінь показувала село ще біднійшим як оно дійсно було. Панас перехристив ся на церкву і став слідити оком за рідною хатою. Що він там застане? Убожество, таке як і лишив. Коли так Панас роздумував, почув якийсь знакомий голос, що його кликав по імені.

Панас оглянув ся, і побачив, як попід горбок йшов молодий чоловік з села з сапою на плечах.

Панас придивив ся і пізнав зараз свого товариша приятеля з молодих літ Стефана Хруща.

Панас дуже зрадів, і пустив ся бігцем в долину. Стали обіймати ся...

— Стефане, брате мій, ось слава Богу, що тебе першого здибав, аж зрадів, бо так і засумував побачивши наше бідне село...

— Ти пішки?

— Вже цілу добу йду від залізниці. Сеї ночі переночував в однім селі по дорозі... Щож у нас чувати...

— Та що чувати?! Не застанеш небоже в дома статків і добре тобі прийдесть ся рукави засукати, щоб усе до ладу привести...

— А хіба що стало ся?

— А ти не знаєш, що твої тато вже на тім світі?

— Панас поблід. Він про смерть батька почув перший раз.

— Коли-ж се, я нічого не знаю... Нічого мені не писали... Панас став втирати сльози...

— Хто мав писати? Хибаж не знаєш, що у нас крім арендаря нема ні одної письменної людини...

— Давно вмер?

— Межи матками.

— А що брат?

— Грицько? Він вже на боці...

— Та покинув так маму? Він-же був на то реклямований, щоби старих обходив...

— Не він маму покинув, а мама його викинула з хати. Я йому сам порадив, щоби переніс ся, бо могло коли до нещастя прийти... вічне пекло...

— А щож мама робить?

— Що? лагодить весіля.

— Хибаж Текля віддає ся?

— А во! Мама віддає ся... То тож з тої рации не було Грицькови житя в батьківській хаті.

— Гріх тобі Стефане глумитись з мене, та-ж моїй мамі вже висше пятьдесять літ...

Я то знаю, а воно я такі правду кажу, побачиш.

Вже ходили на заповіді давати, та эгомость не хотів, каже, що не минув той час.

— Хтож то такий ладить ся мені на вітчима?

— Не вгадавбись. Такий, що твого батька не варт був наймитом бути. Микита Запоточний...

— Той п'яниця? Обірванець, нероба?

— Той самий. Тому саме, що п'яниця. Твою маму підійшов горівкою. Всьо розтратили і пропили...

— Пожди! Я йому весіля справляю...

Панас затиснув палицю в руці і пустив ся до села...

— Панасе, почекай! Треба робити осторожно, висапай ся, а то зробиш що дурного з горяча, тай підеш до криміналу. Треба розважити. Микиту можна раз - два, вигнати з хати, а ти вважай та подумай, як вратувати батьківщину...

Панас не завертав.

— Слухай Панасе! Я тобі не ворог, а брат рідний. Я тобі ще всього не договорив...

Вернись, бо годі мені за тобою на вздогін кричати...

Панас завернув.

— Вже і того досить, що я довідав ся...

— То ще не всьо... слухай! Маеш ти який крейцар при собі? Твоя батьківська хата має йти на ліцитацію... Ось оно як. Щось там покійний твій батько були довжні арендареви. На се воно лишило ся, і було з чого заплатити, та, як трафив ся любас, то всьо пішло на горівку, на гарац, а довг остав ся...

— Боже мій, чого я діждав ся, закликав Панас і заломив руки...

— Ти, брате, розвідай всьо осторожно.

Бережись лиха, бо на тебе будуть чатувати і рідна мама

не пожаліє. Задля того і Грицько втік. Мама перехвалювала ся по п'яному: "Я йому так лізу під руки, так лізу, аби мене лише раз пальцем кивнув, зараз завдам до криміналу. Мама не вільно бити"... Тому він волів виречи ся всього, і тепер коморує...

Панас відійшов не попрощавшись навіть зі Стефаном. Йому начеб камінь на груди звалив ся, що-ж було діяти? Треба ратувати, що вратувати вдасть ся. Але його не так легко зломити. Як служив в війську, то не було такої перешкоди, якої би він конем не пересадив. Із за того говорили офіцери, що для Деркача усе можливе. Він тепер нагадав те, затиснув зуби і сказав собі твердо: "не легко буде біді мене зломити!" Він був дуже подразнений. Та тямив на пересторогу Стефанову, аби робив осторожно... Тому не хотів заходити до хати, поки не охолоне. Куди-ж йти? До брата Гринька? Навіть не знає де він коморує.

— Насамперед піду звитати ся з батьком... і попрямував на цвинтар.

Тут було страх сумно. Пожовкла трава помішана з таким-же листям вкривала численні могили під дерев'яними хрестами. Голими галузями дерев колихав осінній зимний вітер.

— Панас став собі пригадувати, поки був цвинтар закопаний, коли він виїздив з села... Ага! ось поки! тут лежить Онисим Тихій, це був останній похорон... а це все нове... раз два три... годі порахувати. А деж могила батька. Панас завважав, як земля вилітала в однім місці в гору. Се гробар громадський копав свіжу могилу...

— Дідусю, будь ласкавий показати мені могилу покійного Антона Деркача...

— Хибаж будеш панахиду правив?

— Не жартуйте, а покажіть, хиба не пізнаєте мене?

Гробар випрямив ся і тепер доперва поглянув на Панаса.

— А се ти Панасе, зараз покажу. Дід виліз з ями заперши ся на лопаті.

Минули кілька могилок.

— Боже, то і хреста не було кому поставити? Панас при-

клянув на могилі батька, скинув шапку і став молити ся. Він плакав. Дід ще щось до нього говорив, та він не чув тих слів...

Від плачу та молитви йому полегчало. Упокоїв ся поцілував сиру землю, обтріпав глину з одежи і вернув на дорогу.

Коли наближив ся до хати, почув якийсь біль коло серця. Не так він надіяв ся вертати до хати... Та-ж він тут родив ся, тут ставив свої перші кроки, тут пережив двайцять років найкращого віку, а тепер вагає ся переступити воріт, начеб йшов до пекла...

Скочив до него старий пес і став завзято гавкати.

Панас кликнув на него.

Лиско замовк, обнюхав його, а далі став з радощів скакати на нього та скомліти. Раз такі доскочив і лизнув його в лице. Панас став пса гладити і приговорювати пестливими словами.

Пес скочив до сінних дверей і вдарив лабами так, що двері відчинились. Він перший хотів звістити, який то гість давно ожаданий трафив ся.

Панас пішов за ним і відчинив прожогом хатні двері.

В хаті була лише мати і Текля, що поралась коло мисника.

Панас у тій хвилі забув усе, що по дорозі довідав ся. Він кинув ся до матери і став її цілувати по руках. Відтак поцілував сестру. Вона розплакалась. Мама не годна була вкрити по собі того, що не рада синові. Панас те зміркував...

Мама шепнула щось Теклі і випровадила її з хати.

— Колиж ти приїхав?

— Я такі прийшов... Цілу добу йду від колії, а три дні їхав залізницею, досить хиба з мене...

Настала прикра мовчанка.

— Що було татові?

— Ти вже знаєш? А щож би? смерть. Від життя чоловік не вмирає, а хиба від смерти...

На таке дурне говоренє, Панас йно скривив ся...

— Не далисьте мені знати про смерть батька, бодай би був помолив ся за його душу...

— Та не можна було... я тільки мала клопоту з довгами...

нужда, бідонька, не було чим поплатити. Потому то твій братунцьо коханий жити мені не давав... забити хотів... ая... рідню маму хотів вбити, ледви добрі люди оборонили... Жалував мені куска хліба, а потому такі покинув бідну сироту, трохи не загинула. Як би не добрі люди, такі була бим не дала собі радоньки.

Панас слухав тих нарікань, та йому ще тяжше на серцю стало, що мама рідна, а так неправду говорить... Нічого не відзивав ся. До хати ввійшла Текля, виймила з під фартушини фляшку і поставила на столі...

— Ти певно голодний, каже мама. Випиймо порцію, та закусиш.

Текля поставила на столі чарку і хліб.

— Що се мамо?

— Хиба не бачиш, що горівка. О! Видно що ти дуже спав, коли забув, як горівка виглядає.

Панас встав, взяв в руки фляшку, вийшов до сінний та так шпурнув фляшкою через поріг до старої верби, що на дрібні кусочки розлетілась.

— Як довго я в тій хаті, аби мені сивухи тут не було.

— А з відкиж тобі вина візьму? Ти бачу пан зробив ся...

— Я не пан, і вина мені не треба теж... хиба не знаєте, що то отруя?

— Здурів хлоп, чи що? Збавив пів літри шумівки...

— Не хочу эї на очи видіти, і ніхто при мені не сьміє эї пити...

— О! о! о! А хиба я тебе о дозвіл питати буду? Як схочу то і наплю ся, бо сего мені потреба до здоровля, а ти не хочеш, то пий з гусьми воду.

— Ні, мамо, я направду кажу, що і вам не позволю пити горівки. І не говоріть, кожного разу зроблю так, як тепер...

— Поки я тут газдиня, то так зроблю, як мені схоче ся... крикнула стара Деркачиха і тупнула ногою...

— Фе мамо! Я вернув до дому з далекої чужини, а ви місто мене розпитати, як мені жило ся, сваритесь, чорт знає за що, за дурну сивуху... тьфію!

— Коли ти такий мудрий став, то нічого мені тебе питати

а чорта мені не згадуї, дух сьвятий при нас...

— Та ви його мамо самі до хати запрошуєте, та ще гроші за його платите, ось я розбив його враз з флянкою.

Стара видивилась на него, але вже не сказала й слова.

Панас підійшов до Теклі.

— Щож ти люба сестро робиш? помарніла небого, хоч і виросла за той час гарно... Бог допоможе віддамо незадовго...

Він сів на лаві і держав сестру за обі руки, та дививсь на її змарніле лице.

В тій хвили відчинились двері, і через поріг вкотив ся в хату Микита Запоточний. Він був п'яний. Волосє скудовчене, опанчина подерта, а з кишені визирала фляншка.

Зразу він не завважав Панаса:

— Помагай біг!

Панас дивив ся на ту мізерну фігуру з призирством: і ся товарина має зайняти тепер місце мого дорогого батька? погадав собі Панас та встав з лави. Його взяла страшенна лють...

— Ти за чим сюда? гукнув йому Панас...

— А ти ж хто такий будеш? га!

Панас хопив Микиту попід пахи, та заки другі отямилась виніс його на двір, через подвірє, і шпурнув ним через перелаз в болото.

— Слухай, ледарю, як мені ще раз тут станеш ногою, то тобі таке весіле справлю, що чортяка тобі на решеті заграє. Тепер я тут господар.... розумієш? Я син мого батька Панас. Микита став караськатись з болота. Він занімів зі страху, і не міг слова промовити.

За те не заніміла Деркачиха.

Вона вибігла на подвірє і стала кричати на ціле горло:

— За що його забиваєш, ти розбишако... марш мені звідси, я тут газдиня, що схочу то зроблю...

Панас взяв маму як малу дитину на руки і заніс до хати.

Вона гвалтувала на ціле горло.

Позбігали ся люди:

— Еге! Панас вернув, та дає шлюб Микиті. Деркачиха верещала, пручала ся в руках сина і хотіла конче дістати ся ніх-

тями йому до лица. Панас зачув від матери задуху горівчану.

Приніс її в хату та поклав на постели.

— Мамо, Бог сьвятий з вами, що ви робите? Не соромно вам перед людьми? Вам вже далі шістьдесять літ, а ви віддавати ся гадали? Тай за кого? за такого ледаря що покійний батько не взяв би його за свинопаса?

— Як схочу, то і віддам ся, тобі зась, я не малолітна...

— Лише мамо так дуже не фиркайте ся. Фе, ганьба, щоби я, ваш син, вчив вас розуму... Але я вам що иньшого скажу: де ви поділи товар, що по татови остав ся? Пропили, га? а ви знаєте, що то не ваше, що то татів ґрунт був, га? Я зараз йду до суду і всьо розповім. За то, возьмуть вас під курателю, а того драбугу до криміналу. Не бійте ся, я дорогу собі найду.. Я не Гринько і мене з хати не виженете. З батьківської хати винесуть мене хиба неживого. Ви жийте, як Бог приказав. Я вас шанувати буду, як маму, але той п'яниця, як мені тут стане, то йому вязи скручу...

Деркачиха може булаб і не слухала того говореня, як би не те, що Панас нагадав її суд, якого она бояла ся, як огню. Ото-ж скрила усю злість в собі, і мовчала. Текля була рада з того, що Панас так обійшов ся з Микитою. Вона надіяла ся, що тепер инакше будуть жити, а то той п'яниця ще гірше збиткував ся на нею, як мама. Через него, то Гринько з хати уступив ся. А Гринько і його жінка Марина такі були для неї добрі.

Текля такі не витримала, щоб не побігчи звістити Гринька, що Панас вернув.

Але Гринькови вже доповіли люди, і він вибрав ся повитати брата з далекого сьвіту.

Гринько стрінув ся з Теклею на дорозі. Вона йому розповіла, заки дійшли до хати, що стало ся.

Гринько ні раз не був подібний до Панаса. Хоч рідні брати, а такі до себе не подібні. Гринько повільний, любив кождому для сьвятого супокою з дороги уступити ся, позволив би собі кілки на голові тесати, аби лише на нього ніхто не кричав. Тому то Микита крутив ним, як наймитом, аж його геть з хати вигриз. Гринько звитавши ся з братом нетрохи счуду-

вав ся побачивши маму на постели...

— Чи ви мамо не здужаєте?

— А о! прийшов розбійник, тай мене забив геть нежива стала... Гринуню, дитино возьми яку фіру, та вези мене до доктора або ще краще спровадь сюди комісію, я того драбугу завдам до криміналу, най знає як рідню маму бити...

— А видите мамуню, як то зле, що ви татові конї пропили будоб зараз чим поїхати по доктора... Та не журіть ся, як не маєте знаків, а певно, що не маєте, то нічого з того не буде...

— А я тобі покажу, що буде!

Деркачиха зірвала ся, і заки отямилась вибігла з хати..

— Куди мама пішли? питає Панас...

— Кудиж би? до коршми...

— Бійте ся Бога, що з мамою стало ся?

— Всьо було добре, поки той Микита не приплентав ся... розпоїв маму на ні нащо. Усі статки, що батько придбав пішли на горівку.

— А тепер у мами є гроші?

— Мошко дасть їй так...

— У нас нема що їсти, обзиває ся Текля крізь сльози... Ще там телепає ся кілька кін збіжа, тай то вже приходив трібувати Мошко, кілька зерен в колоску...

— А корова?

— Одна є, а другу і ялівку забрав Мошко...

— За горівку?

— А вже-ж...

Панас важко замислив ся сперши голову на руки...

— Мені треба завтра бути в місті... Коли має бути ліцитація хати?

— Ми не знаємо. Вже буде місяць, як приїздила комісія з таксаторами...

— Ти Гриню позавтра перевезеш ся назад сюди...

Гриньо посіпав ся по за ухо...

— Та знову буде пекло... я аж бою ся... тай ти брате схочеш женити ся, то як будемо на купі жити... може наші жінки не згодять ся...

— Я, поки-що, оженив ся з бідною. Поки не виведу усього на

чисту воду... мусимо робити разом. Хибаж би до такого пекла, як ти кажеш, спроваджував молоду жінку, що би її з самого початку сьвіт заперчити.... Та се брате не пекло, то чистилище. Як його перебудемо, жити мемо в небі.

— Не даси ти тому ради, мій брате, каже сумно Гриньо... тай я тобі не багато поможу... ми оба не письменні. Тобі би ліпше десь пристати.

— Ні, я сего не зроблю. Моєї батьківщини я не дам чортові в зуби, — а з письмом, то так. Я вже тепер письменний. При нашій регіменті служив оден нам чоловік з студентів. Він, дай му Боже здоровля, зібрав нас кількох охочих і вивчив письма аж любо. Та ся наука не пішла на дармо. Панас вимовляв ті слова з гордостю.

— Та той добрий чоловік навчив мене ще не пити нічого, крім молока та води. З того вийшло таке, що я місто волочити ся по шинках, ходив між порядних людей, читав книжки, та щадив гроші, і заховав добре здоровлє... а ти Гриню пєш?

— Та, пити не пю так, щоб розум запив, але по праці випю порцію на здоровлє.

— Се дурне Гриню, горівка отрує, она здоровля не причинить... Слухай брате, коли маємо бути в братній згоді, та ви добути батьківщину з болота, перше слово між нами: дай мені руку, що від нині не возьмеш до губи одної каплі якого будь напиту...

— А хибаж так можна? а сьвята, а весіля, таж треба з людьми жити.

— З такими, що пють, обійдеть ся. Будемо жити з тверезими... Ну нема що говорити.... рука!

Гринько подав братови руку. Панас говорив так твердо, що не можна йому було оперти ся, та ще такий уступчивий чоловік, як Гринько...

III.

Коли так розмовляли, то ї не спостерегли, як відчинилися двері, і в хату ввійшла Деркачиха. Вона була п'яна, і не могла устоятись на ногах. Очіпок ссунувся на бік, з під него визірало розкудовчене сиве волосся. Груді розхрістані. Спідниця попідтикана в кишені опанчі, так що видно було червоні від зимна коліна, а далі заболочені чоботи. Деркачисі лице аж пашило...

— Ну, що врадили мої сини соколи? Мама дурна, га? нічого не значить... Жалуєте її каплю горівки... а я! А' ось я пішла, і випила... добрий жид дав на повір... жид має серце, а мої сини, як з каменя... всього мамі жалують... а я так гірко працювала, гарувала з моїм небіщиком... царство йому небесне... а я... ось чого дочекала...

Панас моргнув на Гриня, щоби мовчав. Не відзивалися ні слова...

Мама говорила своє... А далі воркучи полізла на піч і воркотіла, поки не заснула...

Панас через тих три роки, що служив при війську відвик дивитися на п'яних людей. Йому тепер було дуже прикро тай соромився за свою маму. Так видно, що то правда, що читав в книжках, що п'яна людина не має сорому. Ось йому мама, унуки має, а не соромиться йти п'яна улицею, та сьвітити голим тілом.

Та так думав хіба Панас оден на цілі Щуровичі. Прочі всі привикли і до горівки і до п'яних і до безсоромних.

Щуровичі, то була Богом забута галицька закутина. Тут

не було, від коли люди затямили, ні попа, ні дяка, ні вчителя Нічого крім старої церковці, в якій що третя неділя правилась Служба божа. Тай більш нічого. Зза того не було в селі одного письменного християнина. Правда був оден, що навчив ся письма в криміналі, де сидів за коні три роки, а перед двома роками і того вбили люди з третього села піймавши при конях.

Найкрасший будинок в Щуровичах, то коршма. Та то не була коршма панська. Колишньому арендарови з панської коршми пішло так гарно, що за кілька літ купив собі хлопський огород і вибудував правдиву камяницю з великими вікнами. Тут містила ся "пропінація" яку він тепер арендував, склеп... а Мошко Зільберберг ходив по панськи. То лише остало на нім жидівського, що носив ярмурку оксамітню і в суботу шабасував. Люди договорювали, що Мошко купив вже десь там село, на якому сидів його зять...

Відома річ, що коршма а село, то так як би їх на двох важках поставив: гарнійше село, біднійша корчма, і на відворот: одно йде в гору, друге в долину.

Село було одним словом бідне, темне, нужденне. Всякий похнюпивши голову в землю на подобу товару жив з дня на день, пив горівку та держав ся Мошка, як дрібне зелізо магнесу. А Мошко був в селі усім і ніхто же сьмів йому супротивити ся, бо такого знищив без милосердія. Ціла рада громадська танцювала під дудочку Мошка, котрий був писарем громадським...

З цілого повіту, найбільше було дурних безвартних процесів зі Щурович, найбільше езекуцій, найбільше злодіїв і варіятів.

І так жили бідні люди, марні і нужденні, а жид богатів.

Панас знав, яке було його село, коли виходив до війська, та воно тогди невидавало ся йому так страшним, бо до того вже привик. Відтак і забув о тім, а тепер як вернув, і побачив усе те власними очима, то аж налякав ся.

Панас опять опер голову на руки і задумав ся. На печи хропіла п'яна мати. На дворі стало вже вечеріти.

Завтра я буду в місті, а позавтра перевезись Гриню до

нас. Тут треба конче газдині, щоби в хаті лад завела, та їсти зварила. Ото бідне дівчатко (він показав на Теклю) недасть собі ради — вона така налякана, що ще їй треба дещо жіночого навчити...

Вийшли оба з Гриньком з хати.

— Ти Панасе куди тепер?

— Насамперед до коршми...

Гриньо зробив великі очі...

— Ха-ха-ха! ти певно гадаєш, що моя нога не повинна там бути по тім, що я тобі говорив. Я пити не буду, але жид випє нині від мене порцію гіркої.

— Бій ся Бога, брате, не задирай ся з ним. Ліпше би тобі чортяку за хвіст зловити.

А! що ж він мені може зробити, як я є в праві?

— Що може зробити? Спитай тих, що їх пустив з торбами, або загнав в могилу...

— Агі! боятись вовка, тай в ліс не йти...

З тими словами відчинив коршемні двері і ввійшов до середини.

Тут вже світило ся. Кількоро газдів сиділо доокола довгого стола і гуторили при чарці. Панаса вдарила в ніс немила воня смердюха помішана з людським потом, віддихами і вонсю брудних кожухів.

За шинквасом сидів сам Мошко і щось рахував. Біля него стояла молодша донька, що подавала людям чого хто зажадав. Мошко аж тоді відвернув голову, як Панас сказав: добрий вечір.

Мошко знав від старої Деркачихи, що Панас вернув з далекого краю, та що їй не дає дихати. Панас вернув Мошкови не в пору до села, хоча ніраз його не бояв ся. Буде трохи трудніша робота, але він їй не покине і мусить Деркачову загороду купити для себе на ліцитації. То була одна з ліпших в Щуровичах. Мошко загадав відразу, як кажуть, взяти Панаса в торбу, і щоби його перед людьми засоромити, заговорив до него по німецьки. Панас відповів йому доброю німеччиною і сказав, що хотівби з ним поговорити на самоті.

Мошко встав і попросив Панаса до другої комнати, де звичайним Мошковим гостям не вільно було заходити.

— Прошу сідати, каже Мошко, а на дочку кликнув, щоби принесла перекуску.

Мошко знав, що Панас розбив нині фляшку з сивухою, ну, але він йому поставить щось ліпшого, від чого такий урльопник аж оближе ся.

— Сісти, сядемо, але не трудіть ся з почастунком, бо я ні чого не пю...

— Такий рідкий гість...

— Він з часом згусне, відрізав Панас сідаючи на крісло.

— Пане Зільберберг! Я прийшов до вас в такім ділі, щоб ви моїй мамі не давали на кредит анї каплі, бо більше не зобачите крейцара.

— Як не давати, як она хоче брати? До дому я її не ношу вона присилає, або приходить сюди сама.

— То всьо добре, але вона розпила ся і повиносила усе з хати, тепер вже пє на кредит...

— То її діло, а не моє, я тримаю на то горілку, щоби люди її пили.

— Та в тім, то воно і моє діло. Бачите батьківщина наша марнує ся і я мушу щось з тим робити... Отож заповідаю вам що незаплатить ся крейцара...

— А я знова дуже просити не буду, лише запізву до суду.

— Я би того хотів. Лише не забудьте принести на термін тої устави, що у вас певно висить на стіні, що кредитований трунок, поки попередне не заплачене, то так, як сіль на воді... Та коли би вам було ту уставу не зручно нести, то дайте спокій... там десь в суді мусять її мати...

Мошко пізнав, що то не аби який перший ліпший гої. Відповідь Панасова поїхала йому шклом по під ніс...

Мошко змовчав.

— А друге діло таке. Мій небіщик тато щось вам завинив. Кілько то того буде?

— То дурниця, мене не пече, я ще можу почекати...

— Та якось не дуже хочете чекати, коли виставили наші

грунт на ліцитацію.

— А відки се знаєте, то не правда, абим так здоров був.. Я лише забезпечив ся на грунт...

— Добре, добре... а я хочу ся також забезпечити перед ліцитацією.

— Хочете платити?

— Хоч би і зараз..

— Я від вас гроший не прийму, то небіщика тата вашого довг, а не ваш.

— Отже не хочете взяти гроший?

— Ні.

Панас відчинив двері до коршми.

— Слухайте люди, хочу Мошкови сплатити татів довг, а він не хоче брати гроший..

— Я не э вам жаден Мошко, тільки я э паң Мозес Зільберберг, а потому я вам скажу, що хто хоче платити, то мусить мати гроші, а ви їх не маєте...

— Я хочу, і маю, а ви не хочете брати... добраніч.

По відході Панаса, Мошко був злий, бо сїнав себе за бороду.

— А диви! Який пурец, хоче мене розуму вчити. Ти паничу **уміэ**ш їздити на "кінь", але з мене то певно впадеш...

Люди засьміяли ся з дотепу Мошкового, і він сам сьміяв ся.

Другого дня Панас поснідавши молока вареного з хлібом пішов до міста. Зайшов просто до суду.

Якийсь урядник сидів при столі і писав. Він був недобрый, що так з рана прийшов хлоп. Нині саме не було термінів, а хотів мати спокій.

— Ти за чим? спитав сердито...

— Передовсім пане ласкавий, я не э ваш наймит, аби ви мені тикали... випрошую собі того.

— А хтож ти э?

— Я э горожанин держави, а ви э слуга того уряду, де я маю діло...

— Чого хочете?

— Було так відразу спитати, то бувбим сказав не нагаду-

ючись, що хочу до пана начальника суду.

Урядник вказав йому двері до начальника. Панас заковтав до дверей і ввійшов сьміло.

— Слава Богови!

— На віки! Чого вам треба?

— Пане начальнику! Я вчора вернув з війська, та застав на моїй батьківщині такий непорядок, що коли так далше піде то всі підемо з торбами.

Панасова бесіда судії подобалась. Поміркував зараз, що має діло з хлопом розумним і інтелігентним.

— Якіж то непорядки?

— Мама розпилась, і всьо що по тату остало ся промарнувала. Хату виставили на ліцитацію.. я хотів вчора заплатити довг, та жид не хотів взяти. Каже, що то довг батьків а не мій.

— Ви звідки?

— Зі Щурович.

— То не може бути...

— А такі так є.

— Бачите, я дурнійших людей не видів як щуровицькі.

Панас усьміхнув ся болесно.

— Правда пане начальнику, і я не набрав ся розуму в Щуровичах, а далеко між чужими людьми... Порадьте пане, що робити, бо так годі дати себе зісти безрогам в полові... Я навіть не знаю, чи спадщина по тату переведена..

—Зараз будемо знати.. начальник задзвонив і зараз явив ся підручний урядник, той, що так зразу визвірив ся на Панаса. Він трохи побоював ся, чи часом хлоп не поскаржив ся на него.

— Розвідайте мені зараз: чи спадщина по ... як називав ся ваш отець?

— Антін Деркач.

— Оже по Антоні Деркачу вже переведена? Відтак принесіть мені акта екзекуційні... хто то веде екзекуцію? Певно Мошко Зільберберг... давно?

— Десь перед місяцем..

Урядник відійшов, а начальник питав далше:

— То кажете що мама марнотравниця?

— Сором мені се казати на рідню маму, але правда.. Щось стало ся від смерти тата...

— Ну, ну, хиба там в тих ваших Щуровичах э одна люди на, щоби не пила?

— Тепер э двоэ.

— Хто такий?

— Я, тай ще з брата взяв слово вчера..

— А! помагайбіг, то може який лад в селі заведете.

— Перше мушу завести лад в своїй хаті...

— Чи мама маэ який свій ґрунт?

— Маэ щось два морги...

— Добре, завдамо маму під курателю..

За той час вернув урядник, приніс акта езекуційні, та сказав, що спадщина ще не переведена...

Начальник став рахувати, кільки Мошкови належить ся.

— Маэте гроші? — Належить ся з коштами 280 корон.

— Маю при собі.

— Чи маэте сьвідків на те, що Мошко не хотів взяти від вас гроший?

— Маю.

Начальник задзвонив.

— Підіть з тими актами і з тим чоловіком до бюра езекуційного, най спишуть з ним протокол, що складаэ гроші до депозиту... Знаэте Деркачу, на другий тиждень мала бути ліци тация.

— Але вже тепер не буде?

— Як заплатите то певно не буде.

Панас вклонив ся, і вийшов за урядником.

Начальник ходив задоволений по канцелярії і гукнув за Панасом.

— Потому приходіть до мене..

"Нема для мене більшої приємности, як говорити з хлопом розумним і інтелігентним, ось таких людей Господи більше"... думав собі начальник закурюючи папіроску.

За пів години вернув Деркач з квітком на зложені гроші.

— Тепер зробимо другу річ, ходіть зо мною.

Пішли оба до відділу сиротинського.

— Маму того чоловіка треба зараз взяти під куратею як маршотравницю... прошу зараз списати протокол, я тимчасом розвідаю в табулі, що она має... Як зве ся ваша мама?

— Евдоха Деркачиха, а по своїм вітцю Заторока...

Другий судия списував протокол. До помочи взяв інвентар маси спадкової по Антоні. Коли прочитав, що по Антоні остало ся, то Панас аж за голову взяв ся. Не було вже ні коний, ні воза, ні плуга, ні воликів, ні корови, ні ялівок...

— А хто вам чоловіче, посьвідчить, що мама запиває ся?

— Хиба брат та сестра. У нас в селі тільки паниць, що більше сьвідків не знайду...

— Добре! Занесіть візвання для брата і сестри такі на завтра...

— Прошу пана судії, щоби не надовго проволікати, бо за той час готова мама весь ґрунт свій продати жидови...

— До завтра чей же не продасть...

Вернув начальник.

— Виказ гіпотечний 141 має не цілих два морги.

— Ну, Деркачу, здорові будьте...

Деркач пішов з візваннями для брата і сестри та думав собі по дорозі:

"Залежить від того, щоби мама не довідалась, а то справді продасть усе Мошкови.... Завтра остану в дома, поможу Гриньови перевести ся, а они обоє най йдуть до суду."

Коли вернув до дому був веселий і говіркий. Перша його робота була обійти обістє і позамикати усе на колодки, які купив в місті. Мама знову пішла до коршми на горівку. Та Мошко від разу як не той став. О боргованю не хотів і слухати. Деркачиха заставила запаску за порцію горівки. То її було мало. Навинув ся Микита Запоточний і казав поставити пів літри. Балакали собі любенько, та нараджували ся, що дальше робити. Деркачиха божила ся що остане при слові, і такі буде весіле, як лише мине час і піп прийме на заповіді. Вона ще має два морги свого ґрунту і як на те, то підуть в комірне а такі поберуть ся. Та Микиті по вчорашній стрічи з Панасом трохи вже не хотіло ся. Він справді бояв ся...

— Не маєш чого боятися... обзиваєся Мошко, що слухав їх розмову за шинквасом — коли на те прийде, то я дам раду, таку добру раду, що вашого Панасика відразу чорти возьмуть.

Молодята були дуже раді, як виходили з коршми.

Деркачиха йдучи попри стодолу побачила нову колодку. Її взяла злість. Війшла до хати. Панаса не було дома, пішов брата відвідати... В хаті була сама Текля. Стара зігнала всю злість на дочці. Хопила за косу і стала кулакувати. Дівчина плакала і просила ся, та серце п'яної матери не змякло. Била її аж змучилась...

— Ви, шельми, будете передімною мою працю замикати? Я вам дам, понаганяю, як щенят під пліт.

Надійшов Панас. Текля стояла біля печи розхрістана з подрапанним до крови лицем і плакала...

Він вгадав відразу всьо:

— За що ви її мамо били?

— Бо мені так хотіло ся! Я вам дам замикати мою працю.

— А я вам мамуню, що інчого скажу: завтра везу дівчину до суду до дохтора... ви її побили, чорт знає за що, то посиди те собі троха в арешті, най вам відійде охота знущатися над власною дитиною...

Деркачиха відразу присіла хвіст. Вона арешту дуже боялася з того часу, як сиділа дві доби за ганьбу і одна п'яна жінка страшенно її в арешті подавила...

— Ви знову нині п'яні! Бога не боїтесь! Хто вам купив горівки, коли я жидови наказав?

— Тото ти такий синоньку? Чекайже відплачу я тобі, що попамятаєш...

— Скажіть тому, що вам купував горівку, що я йому такого прочухання дам, що попамятає... Завтра рано поїдеш Текльо з Гриньком до суду...

— То ти на правду загадав рідню маму до криміналу дати? О то я дітий діждала ся!... стара стала плакати.

— А ви яка мама? За що дівчину б'єте? Чого запиваєтесь і нас гризете? Устаткуйте ся, жийте по Божому, не буде кращих для вас дітий, як ми...

V.

На другий день Гринько поїхав з Теклею до міста. Панас навчив їх, куди мають йти, та що їх будуть питати. Перед мамою такі сказав, що Текля іде до дохтора. Стара спокірніла.

А коли Панас привіз на возі братові статки, як Деркача побачила невістку з дитиною розлютила ся страх. Стала кричати, проклинати, а далі сунулась невістку бити. Дитина стала плакати, невістка собі. Панас заступив її дорогу:

— Мамо! ви хиба здуріли. Кажу вам тверде слово, що як не успокоїтесь, то вас зв'яжу і завезу до Львова до вариятів. Як там оголять вам голову і вліють зимною водою, то устаткуєтесь.

Стара опять присмирніла:

— І ти би так зробив з мамою?

— А вже-ж. Таж бити вас не буду, бо гріх, а як вас мої добрі слова не угамують, то видко, що вам щось бракує і треба зимної води.

Стара настрашилась. Той дідько Панас готовий так збити. А ось нині післав Теклю до дохтора. А там де тримають вариятів, то сто разів гірше, як арешт. Одна жінка оповідала їй, як над нею там знущали ся, вязали руки, тай ще голодом морили.

В хаті стало тихо. Невістка Марта приспала дитину і стала в хаті порядкувати. Було вже з полудня, як вернули з міста Гринько з Теклею.

— Ну, і щож? буде вам лекше, як мама піде сидіти? Певно тоді ніхто вам не буде заважати.

— Тим разом, мамо, не будете сидіти. Ми не того їздили до міста, аби вас карати, бо ви такі наша мама, а того, щоби вас взяти під курателю, як марнотравницю. Мене установить суд куратором.

— А не діждеш, собачий сину, закричала Деркачиха і побігла просто до Мошка...

Панас не хотів вже мами завертати, аби не робити публіки на улиці. Та він зараз догадався, що мама пішла продавати. Мошкови ґрунт. Та годі було на разі тому запобічи. З тим виговорився зараз при своїх. Текля стала плакати:

— Боже! мій Боже! що тота мама не вирабляє, такою мамою нас Бог покарав. Як би не те, як би нам було добре.

— Гріх тобі сестро, таке говорити, каже Панас — всеж во на наша мама і треба її шанувати...

— Та ти сам, Панасе, обходишся з мамою остро, і завдаєш їй під курателю...

— Я се роблю за для її і нашого добра. Інакше не може бути. Се мами боліти не буде, що не буде в неї волі розпивати всьо та піти під пліт. Але через те я маму люблю і ви так повинні робити, бо так Бог наказав...

Тимчасом Деркачиха сиділа вже у Мошка за столом і розповідала, яке то лихо з нею творять її діти...

— Слухайте пане Мошку, купіть у мене, зараз продам, а їм лишу о то — о! — ну, що даєте?

— А кілька ти хочеш за нього?

— Дайте дві сотки?

— А ти виділа коли дві сотки? Дві сотки, то є гроші, а твій ґрунт, що варта...

— О! не кажіть так, торік мій покійник згноїв його як слід, і сего року було там 6 кіп жита, такого як золото...

— Ну, ну, а для мене воно нічого не значить. Я собі біду куплю. Твій синочок буде ще мене правувати... будуть кошта.. Хочеш 100 корон? більше не дам крейцара...

— Бігме мало, дайте хоч півтора сотки...

— Недам. Накину ще 50 корон — хочеш то бери а ні то не завертай мені голови.

— Та дайте бодай сотку...

— Ну, а що буде з тим довгом, що ти в мене набрала.

— Та того багато не буде.

— Ну, ну, я тобі зараз скажу. У тебе тото може небагато, а мені крейцар за дурно не приходить.

Жид став порпати в своїй книжці і рахувати.

— Мені в тебе належить ся 102 К. і 56 сот.

— Господоньку! Та за щож тільки? Та колиж я тільки набрала? Та взялисьте корову, ялівку, пару биків, а гроші за продані коні такі пішли в вашу кишеню...

— Я того не рахую, то пішло за попереднійше, але вже те пер щосьте набрали, як вже не стало ні волів, ні корови, ні коний? Гадаєш, що горівку, гарак, рум, то я з керниці черпаю? то мене не коштує?... Брала ти, брав Микита на твій кошт...

— Ще маю за Микиту платити? Звідки я до того приходу?

— Самась мені сказала, що Микиті можна дати — то я давав, але не на Микитову шкіру, бо вона нічого не варта, лише на твою...

— Коли так, то я знайду собі іншого купця на поле.

— Шукай, я не напихаюсь, але я тимчасом зацізву тебе, і заки продаси, то я затабилюю ся на твій ґрунт. Моє не сьміє пропасти. А які будуть до того кошта! Твій небіщик чоловік не багато мені був винен, а які кошта виросли, таке буде і з тобою.

— А хіба-ж я не дала вам гроші за коні на той чоловіків довг?

— То неправда, ти дала гроши за твій довг, а чоловіків стояв нетиканий... Ну що продаєш ґрунт, чи завтра маю позивати?

Деркачиха замняла ся не знаючи, що робити... Воно правда, що жида вміють робити кошта. З другої сторони она тямила, на що продає ґрунт: аби доскулити своїм нелюдям дітям.

— Та вже най буде і той довг при тім, хотяй бігме тільки не належить ся...

— Видиш Деркачихо, абись не казала, що я лихий чоловік, то най буде: дам 150 К. і довгу в тебе упоминати ся не буду. Ще додам три гарци горівки. Я волію, щоби мені люди кривду робили, ніж я би мав кого скривдити. Коли на моє при стаєш, то зараз завтра їдемо до нотаря...

— Колиж мені тут бути завтра?

— Тобі би такі тут переночувати. Знаєш, який твій Панас, він тебе готовий звязати і не пустити, а я, чисяк, чи так завтра буду в місті, коли не контракт робити, то позивати тебе. Мій адвокат йно чекає на те.

Деркачиха рішила ся ночувати в коршмі. Перший раз її се трафилось і для того було її соромно, що вона газдиня спить на жидівській лаві. Приходило їй і таке на ум, що може би втечи, помирити ся з дітьми, і не продавати. Вона виговорила ся перед Мошком так:

— А що буде як я поле продам, гроші минуть ся, що я на старі літа пічну?

— То дурниця. Э таке право, що діти мусять утримувати маму, а хиба в тебе нема дітей? Але ти і утриманє будеш мати і свій крейцар буде, не будеш у дітей потребувати жебрати. Ти любиш випити чарку горівки і се добре, бо твій вік на те заслугує, що чарка горівки є потрібна. А гадаєш, що твій Панасик дасть тобі зломаний крейцар на горівку? Як мені волося на долони виросте. Може бути, що він горівки не пє, але пє пиво, вино, то заложу ся... Порахуй собі Явдохо: порція горівки коштує 6 сот., за 150 К. буде як раз 2.500 порцій. Як би ти випила що день одну порцію, то тобі вистане на 2.500 днів. А знаєш ти, який то довгий час 2.500 днів? то дуже довгий час і вистане тобі до смерти, та ще на похорон лишить ся. По другому: ти можеш гроші визичити в добрі руки, і за сам процент будеш мати порцію. А трете: як діти будуть знати, що в тебе є гроші, як вони будуть коло тебе скакати... кожде скаже: мені мамуню, мені мамуню... А ти не дай, лиш обіцєю дати тому, хто буде ліпший. А з ґрунтом то, що ти зробиш? Пі

деш під курателю, певно підеш, бо о то постарав ся твій Панасик, а тоді ні продати, ні замінити, ні записати. Сам буде по ле сїяв, а по твоїй смерті поділять ся діти твоєю працею... ну неправду я говорю?

Мошко потрафив запитій бабі завернути голову і вона рішила ся продати.

Другої днини рано казав Мошко запрягати коні, посадив Деркачиху коло фірмана і поїхав до міста.

Люди ставали по дорозі і дивили ся з якою парадною їде Деркачиха. Всі знали що Мошко даром її не везе, кивали головою і жаліли над дітьми.

Діти дивувались, що мама не вернула на вечерю і не ночувала дома. Та їм на гадку не прийшло, щоби мама зважила ся на сьміх і ганьбу ночувати в коршмі. Доперва, як їм люди доповіли, як мама їхала на Мошківій фірі, догадали ся всього.

Панас в тій хвилі пустив ся за ними навздогінь. Він піде до суду до нотаря і недопустить до продажу.

Та годі йому було пішки здогонити бистрі Мошкові коні. До міста прийшов він о дві години пізнійше як приїхав Мошко. Так довідав ся на рогачці.

Але нічого злого не стало ся.

Коли Мошко прийшов до нотаря з Деркачихою робити купно, пішов писар до табулі, та коли вернув, то йно махнув рукою. Ще вчашного дня суд запер табулю, що Евдоха Деркачиха поставлена під курателю і продавати її нічого не вільно. Видно, що судия додержав Панасови слова, і поспішив ся. Нічого було робити.

Мошко бабу вилаяв, мусіла вертати голодна до дому, а сам пішов до адвоката робити на неї скаргу за довг "за побрані на кредет товари."

VI.

Евдоха вертала до дому голодна і охляла. З міста було далеко. На дворі став хляпати осінний зимний дощ. Деркачисі аж в очах потемніло. Вона присіла при дорозі на горбочку від почати, але вже не могла встати з місця. Надіхав Мошко. Вона просила аби її підвіз, та він, навіть не подивився в той бік і поїхав далше.

Деркачисі здавалося, що приходить послідня година, змерзла страшенно, бо перемокла до тіла, а їсти хотілось, аж в середині корчило. А ту нема сили рушитись з місця...

Деркачиха була твереза і всьо нагадала, що з нею було. Отож то кара божа, за погане житє, за кривду заподіяну рідним дітям.. Тепер кінець.. оно зовсім певно мабуть прийдець ся здохнути, як собаці в рові. Вона стала сповідати ся Богови, нагадувати свої гріхи, каялась за них і лагодилась вмирати. На дорозі не було видко, яка вона була довга, ні фіри ні чоловіка. Та кому би хотіло ся на таку хляпавку вилазити з хати?

На те надійшов Панас. Він йшов рівним військовим кроком, та видно було, що був веселий, бо підсвистував собі коломийку... А мав чого радїти. Перебив жидови штуку і тепер його правда. А! той, хто би потрафив в Щуровичах такому Мошкови втерти носа, мусїв мати в селі велике значінє. Він такий був замислений, що мами не помітив.

Але она його пізнала:

— Панасе, сину, а ходи сюди!

Він оглянув ся, і одним скоком був при матери.

— Дитино, прости мені, я дуже прогрішилась мені вже кінець приходить... не проклинайте мене дітоньки, та хоч поховайте по християнськи.

Вона дзвонила зубами і тряслась тілом.

— Та ходіть, мамо, до дому, я вам поможу та підведу.

— Ні не годна піднести ся.

Панас попробував підвести маму на ноги, та не здужав. падала, як глина. Тоді Панас взяв її на руку як малу дитину, она хопила його руками за шию, і так поніс її до дому.

Ще не смеркло ся, як прийшли в село. Люди ззирали ся на них, та посьміхали ся:

— Стара поїхала на Мошковій бричці, а вертає верхом на Панасі.

Але Панас не робив собі з того нічого. Таж колиб так здибав слабого чоловіка, чужого, то Христова наука наказує зробити так, як зробив милосердний Самарянин, а тож рідня мама.

Але він змучив ся так, що аж сорочка помокріла від поту.

Отворив прожогом двері і поклав маму на пів зомлілу на постели.

— А-ну Марино, каже до братової — зараз перебери маму в сухе платя, а ти Текльо духом запар води...

Сам взяв Гриця до комори і там тяжко сопучи оповів йому все, що сталось. Йому також треба було в сухе перебраться.

Коли вернули до хати, вже лежала мама під периною. Вода вже булькотіла. Панас приніс з комори гербати і цукру, запарив і поніс мамі горнятко...

— Мені би Панасику, так чарку горівки — каже несьміло. а синові дивить ся в очи так благаючи, начеб його о царство небесне просила..

— Се ліпше, як горівка, побачите.

Стара стала ковтати горячу гербату. Її ставало тепліїше. Успокоїла ся. Відтак її кинуло в горячку. Панас посмотрив рукою за голову. Була горяча, як грань. Дав їй ще одно горня

тко гербати та ще прикрив зверху кожухом. Стара хотіла усе з себе поскидати, та він не дав. Аж коло півночі посмотрив Панас маму за голову. Вона була мокра від поту. Панас всіміх нув ся.

— Будете мамуню здорові як риба...

— Моя дитино люба, чим я тобі віддячу ся, я вас так скривдила, Боже прости мені.

— Нічого мамо, що було, то минуло. А Бог умисне таке на вас наслав, аби ви пізнали, що вам щирійше: Мошко, чи рідні діти.

Відтак стара заснула. Коли прокинулась почула, що вона начеб в воді лежала.

Панас казав братовій витерти мамине тіло до суха і переодягти чисту сорочку. Справді, сорочку можна було крутити. Тепер вже полягали спати.

Рано почула Деркачиха ослабленэ. Її боліла голова. Панас не казав мамі нічого давати, хиба молоко..

Ся наука вийшла всім на пожиток. Деркачиха пішла до церкви і зараз такі слюбувала від напйтків.

В хаті настав рай..

Від того часу хата Деркачів не замикала ся. Ходили люди до него з ріжними порадами.

Коли було прийде хто просити помочи, то перше слово такє:

— Я ратую лише людий тверезих. Ви пэте?

— Та я так ніби не впливаю ся..

— Але за обшивку не вилию — докінчив Панас — отож сусідо таке. Заречіть ся від кожного напйтку, на ціле житэ, а тоді вам поможу..

— А хибаж так можна?

— Як мені можна, то і вам можна. Миж з однакового тіста змїплєні.

— Та Панасе, голубе, не будьте такі, я не можу заречі ся чарки горівки при праці, порадьте...

— При праці э горівка на те, аби чоловік не міг працювати. Як випэ, то ему здаэ ся, що робота йде скорше — а то не правда. Хто дивить ся на ту роботу з боку по тверезому, то бачить, що він так робить, як той, що стоїть на місци, а ноги

в гору підносить і здає ся йому, що він страх далеко зайшов — нічого вам не скажу, поки не виречете ся питя.

І багато було таких, що воліли відійти з нічим, а не хотіли виречи ся горівки. Але иньші такі послухали. Перший був товариш і приятель Панасів Стефан Хрущ, котрий його перший стрінув, як Панас вертав з війська. Він став тепер ревним Панасовим апостолом в ширеню тверезости.

За його приміром пішло багато Панасових ровесників, молодих газдів.

В першу неділю Пилипівки стануло відразу десятеро людей по Богослуженю перед євангелієм до слюбованя тверезости. Сьвященик аж зачудував ся. Такого в церкві щуровицькій до тепер не бувало.

Настала зима з довгими вечерами.

У Деркачів збирав ся гурток молодих людей. Марина варила гербату. Горнятко коштувало 4 сот. вже з цукром. За той час Панас або оповідав людям, що бачив межі осьвідченими Німцями, або читав в голос книжки, які приніс собі з війська. Книжок достарчив йому той студент, що його навчив письма, а він спроваджував їх зі Львова від "Просьвіти" і роздавав між жовнірів.

А дальше став Панас вчити молодших письма. Кожній мусів купити собі буквар, паперу і олівець...

Старі газди дивились на Панаса скоса, за те, що їх хоче розуму вчити, та ціле село переіначити на нову моду.

— Ще до чорта захоче ся їм завести школу тай нова біда, новий податок. Вже хибя Мошко ще провчить того молодика, а то геть поперевертає молодим голови.

А вже хто, як хто, але Мошко найскорше зміркував, до чого може довести Панасова робота. Наслідки показались на його кишені. Молоді стали щораз численнійше оминати коршму...

Розуміє ся, що і кримінал мав щораз менше щуровицьких. Бувало не було неділі, щоб молоді в коршмі не побили ся, не порозбивали собі голови, і мало було таких понеділків, вівтірків, щоби не приїздила судова комісія з лікарями до Щу

рович зашивати подіравлені голови, та простувати поломані руки або ребра.

Робота йшла огнем. Панас говорив не багато, не любив довгих проповідей, але за те робив много і давав з себе добрий примір:

— Дивіть на мене, коли вам моя робота подобається, то робіть так само, а коли ні, то я вас анї силую, анї намовляю.

Одної неділі по службі божій в церкві в Окопах, де мешкав парох, Панас виймив книжку і став записувати:

— Гриню! вгадай кільки вже? каже Панас розрадуваний — нині 165-ий тверезий чоловік.

— Слава Богу!

VII.

Панас, йдучи чесною дорогою, не прочував навіть, яке нещастя над ним висить.

Одного разу дістав візванє до слідчого судії. З разу не робив собі з того нічого, бо мав чисту совість. Але згодом став такі непокоїти ся. Чого від нього хотять? На візваню були повиписувані якісь параграфи, та він їх не розумів.

Не брала ся його ні їда, ні спанє, до того дня, коли був назначений термін.

У судії довідав ся, що жандарм донїс до суду, що Панас поповнив образу цїсаря в щуровицькій коршмі.

— Алеж пане судийо, я до коршми ніколи не заходжу — хтож се на мене так набрехав?

— На вас свідчить Мозес Зільберберг і Микита Запорогочний.

— Господи! Та я з тими людьми ніколи двох слів не говорю... Чомуж другі люди того нечули... Таж у щуровицькій коршмі все повно людей.

— Ну, бороніть ся, як знаєте, але я вас притримаю в арешті, поки слідство не скінчить ся. Ви би могли підмовити своїх свідків, бо вас в Щуровичах люди дуже люблять, і мені казали, що в огонь і воду пішли би за вами...

Панасови потемніло в очах. Він так чесно жив, старав ся другим показати дорогу до правди, а то ось, що йому накоїв жид-ворог. Добре його остерігав брат Гринько... Ну, що робити? Головою муру не пробє, смерти собі не зробить, навпаки йому тепер треба сили і здоровля, аби ворогам відплатити ся.

— Підете тепер до казні. На ваш арешт має згодити ся пан начальник суду, а його тепер нема.

Панаса завів возьний до казні. Тут застав двох щуровицьких людей, що відсиджували кару. Вони не мало счудувались, побачивши між собою Панаса. А вони були раді з того. Ось попав ся між них той питльований панич. Най і він покушає саламахи.

Вони стали посьміхуватись, а дальше і приговорювати Панасови. Та він наче нечув того. Сїв на лежанці і замислив ся. Непочував ся до ніякої вини, а однак вороги так його замотали в паутину. Мошко ворог тяжкий знайшов собі до помочи другого ворога' пяницю, котрий за тамтим побріхує. Але з бідю нема що жартувати. Панас був такий збентежений, що навіть забув поспитати судії, коли то він мав образити в коршмі цісаря? За той час начальник вернув до уряду. Судия пішов до нього по призволенє на арештованє Панаса...

— Але то не може бути. Я того чоловіка знаю, як найпоряднійшого. Навпаки Зільбербергови і тому пяниці щуровицькому я ніраз не вірю... ні пане товаришу, я не годжу ся на арештованє Панаса Деркача, бо не виджу потреби...

— Алез тут розходить ся о образу Маєстату.

— Най буде що хоче, я не позволяю...

— Та він може сьвідків намовити...

— Яких? Мошка і того пяницю? Таж вони йому таке вистроїли...

— Він може покликати ся на своїх сьвідків.

— Але до тепер не покликає ся, шкода говорити, не годжу ся і кінець.

Судия слідчий був ще чоловік молодий, недосьвідчений і йому здавало ся, що так мусить бути.

Але нічого проти волі начальника неміг вдіяти.

Казав привести з казні Панаса.

Панас так задумав ся, що аж голос возьного його збудив.

— Пан начальник не згодив ся на ваше арештованє, підете до дому, але без мого призову не можете з села нігде від-

ходити...

— Пане судийо — ви мені не сказали, коли то я мав допустити ся такого злочину...

— Зараз скажу — то 15-го падолиста.

— В який день?

— У вівторок.

— О котрій годині?

— Е! ви дуже цікаві...

— Я мушу бути цікавий, як тут о мою долю ходять...

— Я того не записав.

— То дуже зле...

— Пане судийо, тут ні за що гнівати ся. Мені того треба знати, бо може мені Бог допоможе виказати, що я того дня був в иньшій місци...

Опинивши ся на улиці Панас не знав, що з собою робити. Йому стало соромно. Здавало ся йому, що цілий сьвіт знає о тім, що він нині сидів під ключем, між злодіями. Таке йому ще не трафлялось. Служив три літа в війську і не сидів одної днини. Ті щуровицькі люди, що з ним сиділи, напевно розголосять по селу, і годі буде йому очий між люди показати.

То всьо ще дурниця супротив того, що його ще ждало. Жид не завагає ся присягнути на него, а тоді неминуче жде його кримінал.

Треба боронити ся.

Панас даремно мозолив свою голову, щоби собі нагадати, де він був 15-го падолиста. В коршмі не був певно, але де був? У него йшли дні за днями так одностайно, що оден подавав на другий. Від того часу минуло вже кілька місяців, тож годі буде не то його сьвідкам, але і йому самому нагадати.

З такими думками прийшов Панас до села, та вступив насамперед до свого друга Стефана. Йому розповів всьо до чиста.

Стефан дуже тим зажурился, а далі виймив зза образа свій записник. Він навчив ся вже від Панаса на тільки письма, що вмів собі дещо зазначити.

Нараз його лице заясніло радістю. Він нагадав, що 14, 15 і 16 падолиста їздив враз з Панасом і другими людьми за дровами на друге село. Стали відтак оба пригадувати собі хто там був і зібрали на те щось десять сьвідків.

Умовили ся так, що Панас має сидіти тихо, а людей взяв ся сам Стефан розпитувати.

Оба от тямили, як то було: виїздили з дому з рана, вертали до дому вечером. Заки дрова поскидали обійшли худобу і повечеряли, то і змеркло ся. В тих днях Панас помагав Стефанови возити дрова, то там забавив аж пізно в ніч, а опісля вертав до дому.

Розходило ся лише о пору, яку собі жид збреше. Коли скаже, що то було в день, то добре, колиж вибере собі на те ніч, то неможливе, щоби того хто не чув, бо-ж нема вечера, щоби у Мошка не збирали ся Щуровицькі люди.

VIII.

Третього дня прибіг Стефан до Панаса і сказав йому всіх, котрі з ними в лісі були і всьо памятають.

Панас пішов до міста і сказав те судії слідчому. Той прикликав людей, перепитав, посписував протоколи, а тепер закликав Мошка і Микиту Запоточного.

— В яким то часі було, як до вас прийшов Деркач?

— В саме полудне. Він все приходить до мене тоді, як нікого нема, бо він встидає ся при людях пити.

— А колиж у вас найбільше людей буває?

— Кожного вечера по роботі. Мене люди дуже люблять і приходять радити ся.

— Отже Деркач певно у вас вечером не був?

— Певне. Я то добре дуже памятаю. Він подивив ся на уставу п'яцьку що висить на стіні, показав підпис Найяснійшого пана засьміяв ся і сказав таке погане слово. Я йому кажу: ви цісареві служили а таке говорите, а він знов. Тоді Микита Запоточний, що лежав на лаві встав, і як його Панас зобачив, то дуже залякав ся, аж поблід, та став нас обох просити, аби ми того нікому не казали. Вің тогди взяв був позичку з сиро-

тинської каси ї давав мені двіста кор., щоби я мовчав, а Микиті давав сто кор. Ну, але яби за жадні гроші, того не хотів зробити. Мені би сумління не дало супокою як би я такий злочин замовчав..

— А чому ви того скорше не донесли?

— Я не мав часу. Я сам бояв ся на него. доносити, бо мене би підпалили, то я сказав жандармови.

Судия сказав жидови зачекати в сіньох, а прикликав Микиту. Сей сьпівав так само, як Мошко.

Тепер прикликав ще раз Мошка і відчитав їм, що говорили сьвідки.

— То не правда, вони би всі за ним пішли в огонь, то всьо брехня, я зараз присягну, а от і Микита присягне...

— Присягнути зараз...

— Ні, ви присягати не будете. Ви оба зізнали неправду і я починаю на вас слідство за фалшиве зізнанє перед судом, а щоби вам не прийшла охота намовляти сьвідків, то вас обох зараз замкну... Мошко став сердитись... Судия пішов до начальника...

— От видите пане товаришу, так то розумію, на замкненє того пташка згоджу ся з приємністю.

А правда що Деркач спритний чоловік?

Возьний повів обох під ключ. Що жидови гірше стало ся в арешті ніж дома під периною, то кождий повірить.

Цілі Щуровичі начеб заїміли з подиву, коли довідали ся, що Мошко, той всемогучий Мошко, попавсь під ключ. Вони раділи, але лякали ся чогось. Їм здавало ся, що коли Мошко ви таке притрафилось, то і їх не мине якесь незнане, невидане нещастє.

Инакше робило ся в хаті Деркачів. Тут зібрали ся його приятелі і випили трохи не чвертку гербати аж вже і цукру не стало.

Жиди порушили небо і землю, щоби Мошка випустити на волю. Та поки слідство скінчило ся, і вернули акта з окружного суду, то минув цілий тиждень. Мошко вернув збіджений і охлялий. Він вертав потайки, аби люди не мали нагоди сьміяти ся з його нещастя.

Була відтак розправа. Мошка засудили на п'ять місяців, а Микиту на два...

Жид зробив жалобу до Відня, а заки справа з відтам вернула, він став не милосердно стягати довги з людей.

Деркачів хата була в облозі. За порадами, Панас не мав часу питати тепер, хто тверезий а хто ні. Але не знав собі ради дати.

Знов пішов до начальника суду, котрий з того часу, ще більше полюбив Панаса. Стали знову тягати людей по протоколах а кінець був такий, що Мошка обжалувала прокураторія о лихву, і заки відсидів першу кару засудили його знову на три місяці і 6.000 К. кари. Людські довги всі були уневажені, а деяким мусів ще Мошко звертати. Слава Панасова пішла на цілий повіт. Та Панас по при громадську справу пильнував і свого діла.

Діставши позичку в сиротинській касі, купив коні, корову і материял на нову хату. Всім було за тісно в одній хаті.

Ціле обістє було як в годиннику. Панас сам працював як віл з рана до ночі, але і нікому не дозволив дармувати. Озимини не було ні одного снопа, то мусів намагати яриною, щоби на своє вийти.

Стара Деркачиха піддала ся своїй долі і слухала у всім сина. Вона йно хрестила ся перед образами, та дякувала Богу, що мала таку добру дитину.

Панас, як йно вибрало ся на весну взяв ся ставити другу хату на огороді. Хата відріжняла ся від иньших сельских, бо була на підмурованю о много висша і з більшими вікнами. Кришу вкрив червоною дахівкою.

Робота коло хати йшла пиняво, бо треба було і в поли робити.

Коли вже все було готове і хата посвячена, Панас одного разу, як Гринько був в поли, прикликав сусідів і переніс туди його статки.

Коли Гриньо вернув вечером з поля, то не хотів своїм очам вірити. Він все гадав, що Панас кладе нову хату для се-

бе, а його лишить в старій, а тимчасом стало ся инакше, і Гриньо побачив себе в новій гарній хаті з помостом.

— На що таке було робити брате, каже, ти намозолив ся, натрудив, тай мене вводиш до такої палатки, а сам мучити ся будеш в старій діравій хаті...

— Видиш Гриню, воно так мусить бути. Ти старший, тобі належить ся першеньство, ти жонатий, в тебе діти, то і місця треба більше. — Як мені та хата покаже ся нездалою, то я собі потрафлю ще одну поставити...

Хоч як гарно зробив Панас, то люди підсьміхували ся з него і називали його вариятом.

Панас того не знав, аж Стефан йому розповів, що про него люди говорять.

— О то би я собі з того що робив! Вони всі видирають собі очи задля шматка хліба, процесують ся о такі дурниці, що не варта плюнути, брат брата рад би зі сьвіту згладити, місто жити в згоді, як Бог приказав... Признаш мені, що я зробив добре. Мій брат э непорадний. Як би його лишити в старій хаті, він би й не думав про нову, а я такі не видержу, аби нарік не поставити нової, та такої, щоб мої унуки в ній жили.

— То ти загадав таки оженити ся...

— А вже-ж а вже-ж, а трохи ще не тепер най загосподарую ся, поросту трохи в пірэ... Нездало оно женити ся так, аби від разу бідувати двоїм... прийдуть діти, то вже і не доробиш ся. Настане біда, яка тебе не відчіпить ся до смерти...

Хоч як люди були раді з того, що Мошкови підтято крильця, та все-ж знайшлись і такі, що їм без Мошка було зле. Як Мошко пішов сидіти, шинкувала в коршмі Мощиха з доньками. Тепер їх поведенэ з людьми змінило ся. Не позичили нікому ні зборгували одного крайцара. "Бери всьо за готові гроші, ані то не дам нічого."

Та гроші не все э під рукою, а купити треба, а що найважнійше треба і хробака замочити, що під серцем ссе пвякою... Особливо старці стали ремствувати з разу на невигоду, а далі на Панаса.

Усіх, що не мали гроший, відсилала Мощиха до Дерка-

чів... Відтак стала такі зі старих газдів собі кпити, що так дали себе молодикови пройдисьвітови осідлати.... Стала відтак півсловечком доповідати, що її чоловік довідав ся, що Панас десь в Німеччині вкрав гроші, що за се сидів в криміналі, а гроші закопав, а тепер став відразу таким пурецом. Та Мощика оповідала усе те в великій тайні, тай йно своїм найбільшим приятелям.

Кілька разів під церквою Панасови дехто зі старших ткнув в очи тим, що громада бідує, бо нігде марниці купити, за всім біжи до міста і переплачуй, а Мошко мав усе...

В тім говореню не було ніякого змислу, але люди говорили, от, аби мали на що нарікати.

Але Панас хотів і се використати:

— Слухайте сусіди! Коли вам так за Мошком жаль йно для того, що нема де що купити, то я тій біді пораджу... Слухайте! Заложім свій власний склеп...

— Ого! або ми крамарі, чи що? Наші діди не продавали перцю, тай ми не будемо...

— Я буду продавати, а ви лише купуйте...

— А буде у вас і що випити?

— О! за се вже вибачайте. Шинок лишаю Мошкови, а склеп буду сам вести.

Панас так і зробив. Своїх грошей не мав на тільки, щоб накупити товарів, та помогли йому його ровесники, ті, що отверезіли. Скинули ся не більше як по дві корони. За ті гроші привіз Панас цілу фіру всячини такої, яка хліборобови на селі потрібна і отворив такі в своїй хаті склеп. Він приучив сестру до купецтва. Показав, де що лежить, і яка ціна. Спершу йшла Теклі така робота пиняво, але під рукою Панаса вона привчила ся. А далі привчила ся і стара Деркачиха.

Люди хитали головами над такою невидальщиною, а далі заходили деякі з потреби, а деякі такі з цікавості. Їм цікаво було видіти, як то за купецьким крамом сидить не жид, а такі хлоп.

Панас навіть кредитував людям, але лише до найближшого ярмарку чи торгу. Відтак, коли хто не заплатив попередного, не дістав більше, щоби не знать, як просив...

— Неможу, сусідо, неможу. Я бачите за товар мушу заплатити, а тому і вам дарувати неможу. Назбирає ся того купа, я би вас мусів знову позивати так як Мошко робив.

Як Мощина о тім довідала ся, так відразу не та стала. Зачала знову боргувати, а що Панас продавав дешевійше як Мошко, то вона ще попустила з ціни. Люди на те задоволили ся, і знову у Мошка заройло ся.

Панас прикликав кожної четвертої неділі своїх товаришів і показував їм усі рахунки. Показувало ся, що спілка що раз більше багатіє.

Тепер, як Мощина попустила на ціні, спілка стала побоювати ся, чи її жида не переможуть, бо дешевше она продавати не могла.

Але Панас взяв ся на способи. Зараз по тому і сам поклав таку ціну, як була в коршмі. Мощина тішила ся, що голядавить, що люди опять до неї навернули ся, та згодом, хоч не зараз довідала ся, що Панас її перехитрив. Він зробив так: кількох своїх приятелів посилав купувати до Мощини за готові гроші, а відтак ті самі товари по такій самій ціні перепродавав в своїм склепі. Жиди тратили на тім, що продавали свій товар дешевше, як їх коштувало, Панас тратив лише свою працю без жадного зиску. Мощина тимчасом втратила кілька соток заки довідала ся. Вона заклала страшенно усім голям і стала опять продавати по давньому.

— Ну тепер — коли минув передновинок, можемо і ми вернути до давнього — казав Панас і підніс ціну на товарах.

Але напасть жидівська не минула. На Панаса посипали ся всілякі доноси. Стали його слідити жандарми. Раз забрали йому всі ваги, держали цілий тиждень, але такі показало ся, що вага була ретельна.

Хоч як багато мав Панас роботи не залишив своїх обов'язків для добра загалу. Було кожної неділі по вечірні зберегурток людей під церквою і читає їм книжки, які спроваджував зі Львова на спільний кошт. Кождий був обов'язаний дати що неділі на ту ціль крейцар. Через літо зібрало ся тільки, що куплено кільканайцять книжочок. Панас за порадою того

добрячого начальника суду міркував над тим, щоби в осени заложити читальню, яка мала містити ся в Гриньовій хаті.

За той час вернув Мошко з криміналу, де відсидів 8 місяців.

ІХ.

Було се вже пізною осенею слідуячого року, як Панас вернув з війська. В селі було брацтво тверезости, яке числило 250 душ хлопів і жінок. Розуміє ся, що се відбило ся дуже некорисно на Мошковій кишені.

Одної темної ночі прокинув ся Панас від страшеного собачого лаяння. Лиско бігав як скажений і уїдав завзято. Бив собою до сінних дверей, а дальше став скавуліти. Заки Панас встав, взув чоботи і задягнув кожух, псисько вдарив лабами в вікно. Розбиті шиби впали з бренькотом на лаву. Всі посхоплювали ся.

В тій хвилі вдарила страшенна луна. То горіла стодола Деркачів.

Панас полетів ратувати худобу в стайни, що була заперта на колодки. Даремно шукав за ключами і вибіг на двір без нічого. Стайня стояла вже в поломіні. Панас рвав собі волося на голові. В стайні стояли його коники, дві корови, двоє телят і пасена безрого, яку ладив ся вести на торг.

В такім заколоті десь і сокира поділась. Звичайно: чоловік втратить і голову і розум.

Панас чув, як в стайні ревіла перелякана худібка, як ржали коники, а він стояв безрадний безпомічний. Нарешті Панас найшов кусок кімака, заложив за ратіж і став з цілої сили виривати скобель... Та ба! він же сам його вбивав в дубовий стовп не на те, щоби леда як його вирвати. Кімак зломив ся, а Панас впав горілиць на землю.

— Хто в Бога вірить, давайте сокири! кричав Панас як несамовитий...

А тут коло огню нікого нема... Ціле село спало першим твердим сном.

Заки вартівники коло церковці спостерегли пожежу, та вдарили в дзвони, уплило багато часу, а заки люди позбіга

ли ся, ще більше...

Аж Марина знайшла якось сокиру і подала Панасови.

Він розбив колодку і відчинив двері. В стайні заняла ся вже стеля. В середині повно диму, чаду і полеміни. Вже і в яслах солома занялась... Весь товар був поприпинаний на сильних мотузах.

Панас виймив ножа і став розрізувати. Він нічого не тямив, що робить. Ціла його увага була звернена на те, щоби ратувати товарину...

Аж почув Панас над головою страшний лоскіт, та в тій хвилі вдарило його по голові і він втратив пам'ять... Отямив ся доперва, як почув зимно в тілі і дрощ його взяла...

Отворив очі... над ним стояла заплакана мама і приклала мокру шмату на груди.

В першій хвилі не знав, що з ним робить ся. Та вмить нагадав усе, коли почув на шії страшенний біль від попечення.

— Мамо! що стало ся? я нічого не тямлю...

— Ми погоріли, сину, зі всім. Вратувала ся одна корова...

— А хата?

— Хата в попелі, одну скриню виратували..

Панас при сьвітлі малої лямпи зм'якував, що лежить в Гриневій хаті.

— А як мене виратували?

— Стефан тебе витягнув неживого з пожару. То ще щастє що ти впав під жолоб. Стефан скочив в огонь, закинувши мокру плахту на голову. Хоч як люди його здержували, доказав свого і сам попарив руки...

Панаса страх пекло. Він на силу повернув ся і казав матери оглянути попечене місце. Сорочка спалена попримала берегами до спеченої рани. Панас аж засичав з болю заки мама сорочку віддерла. Вона плакала дивлячись на муки Панаса.

— Беріть мамо скоресенько нафти і полийте рану.

Вона так і зробила. Від того йому і полегчало.

(— Коли маєте льняне повісмо, то приложіть.

Мама кинула ся до скрині виймила повісмо і приложила.

— Тепер мене, накрійте, бо я дуже змерз... Панас був мо-

крий від того, що його зливали водою...

— А деж Гриньо?

— Погашує огонь... вже і шандар э...

На дворі стало свитати...

Люди стали навідувати ся до Панаса. Війшов і жандарм, та став допитувати Панаса про огонь.

Панас лежав горі спиною. Його опять скажено боліла рана...

В тій хвилі покмітив Панас старого Лиска. Він сидів під запічком, і силував ся лапами з чогось освободити ся, що йому дуже заваджало.

Йому щось звисало з писка...

— Гриню! поглянь но, що Лискови в писку засіло.

Гриньо приблизив ся. В писку у Лиска було кілька ниточок сірака, які повлазили помежи зуби...

— Ось вам, пане жандарм, слід... Я чув як Лиско страшенно уїдав, начеб кусав когось.

Жандарм став його оглядати... пола була видерта.

Видно, що комусь вищербив сірак... може і палій знайде ся...

— А в котрім місци пес гавкав? питає жандарм...

— Десь в огороді.

Жандарм подав ся туди, а за ним пішло кількоро людей...

За той час мама знову помастила рану нафтою...

Люди знайшли в огороді слід, а далі під плотом кусок поли з сірака...

Вовна годилась цілком до тої вовни що витягли з псячого писка...

— На кого маєте підозрінэ? питає жандарм.

— Не знаю. Я лише одного ворога маю в селі, Мошка, але він в сіраку не ходить...

— А мені здає ся, що то Запоточний... обзиває ся Стефан.

— Проведіть мене до нього, каже жандарм.

Пішли до Запоточного.

Його не було дома...

Шукали його всюди, аж знайшли в коршмі. Він спав як забитий за печею. На нім був старий сїрак.

Він приложив кусок який виймив з торби. Усе годилося до одної нитки...

Присутні аж задеревіли...

— Микито! Вставай Микито, нам в дорогу час, гукнув жандарм.

Микита прокинувся. Видно, що був п'яний, бо не міг зм'якшувати, що з ним робить ся. Стефан, що не відступав кроком від жандарма, хоч мав шматами позавивані руки, взяв кухоль води і хлюснув Микиті в очі. Від того він і протверезив ся.

— Ти палію, злодію, кричав люто Стефан... душогубе...

Жандарм дав знак Стефанови аби мовчав...

— Ти підпалив стайню Деркачів... ходи поведи тебе до криміналу....

— Я нічого не винен, чого хочете від мене... Я надраном прийшов з міста... Мошко мене посилали... нічого не знаю...

— А то, чиє питає жандарм, і підіпхав під сам ніс Микиті кусок сїрачини... Придиви ся, як одно до другого пристає. Та ще тобі скажу, де ми його знайшли: трошки було між псячими зубами, а трохи в огороді Деркачів під плотом.

Микита поблід і став трясти ся цілим тілом, а відтак заговорив сам до себе начеб в сні:

— Я говорив, щоби насамперед спрятати пса...

— Шкода, що ти так не зробив... підхопив жандарм, а тепер ходи... но!

Микита зволік ся з печі. За той час жандарм добув ланцюжки...

В коршмі вже всі були на ногах. Мошко стояв за шинквасом і сїпав свою бороду...

— Мошку! дай чарку горівки, сказав Микита, як так, то й так!

— А хто заплатить? питає Мошко, я на кредит не даю.

Він тим способом хотів показати, що з Микитою нічого не має...

Але перерахував ся...

— То так!? злодюго, крикнув Микита ти намовляв мене, чорте, щоби підпалити, обіцявав пять соток на дорогу до Гамерики, а тепер чарки горівки жалуєш нелюде?

Всі зглянули ся на Мошка. Він ще дужше став шарпати бороду.

— Чи ти Микито здурів, чи що? Коли я тобі говорив? що ти хочеш від мене? ти ще п'яний...

— То я брешу? Лише ти правду говориш? пане жандар! розкуйте мене на хвилину, я вам ще щось покажу...

Коли жандар розкував руки, Микита сягнув за холяву, виймив звідтам шмату і розвинув. Там була сотка.

— Ось дивіть. Се дав мені Мошко на завдаток, щоб Деркачів підпалити. Решту обіцяв дати нині... З відки-ж би я сотку взяв?... я... жебрак і п'яниця. Та люди добрі, поставте хрест, а зараз присягну, що то Мошкова робота... Він мене намовляв, намовляв, а відтак споїв до безтями...

Мошко тряс ся цілим тілом і сік зубами як в пропасниці.

— Ти злодюго, я вже сидів раз за тебе, і з тобою, го-го! і тепер не попусти ся тебе... підемо оба..

— Війте! каже жандарм... зараз стійку сюди.

Зробила ся в коршмі метушня. З того скористав Мошко і чмихнув до алькира. За ним метнув ся жандарм. В алькири відчинене вікно. Мошка не було...

Люди кинулись за жидом як скажені. Довго чути було крики і накликування. В кінці вивели Мошка зі стайні. З губи і носа текла кров. Всі його шарпали і били. Кождий відплачував за свою кривду, як знав...

— Та що з ним довго церемонитись! кричав оден мужик — біжучи з люшнею в руках просто до Мошка...

Я йому раз, тай по розправі...

В саму пору надбіг жандарм і здержав розбішеного чоловіка... Ледви його оборонив...

За той час оставили Микиту самого в коршмі. Він хоч

мав розковані руки і міг втечи, ані ворохнув ся з місця.

Зложив руки на колінах і важко задумав ся...

Як війшли люди він так сказав:

— Мене нема що пантрувати, я не втечу, що заслужив, то і відпокутую, а ті брансолети здадуть ся на мого товариша... Певно других не маєте пане... він підніс ланцюшки, що біля него лежали і подав жандармови...

— Колиб ви мені не боронили, я би сам того злодія повів до криміналу. Він мені вже раз показав куди там дорога...

В той час Мощиха лементуючи обмивала Мошкови кров з лиця. Він постогнував...

— Не трудись Мощихо, обмиєм його опісля, бо ми його і так живого звідси не випустимо... сказав чоловік з люшнею в руці.

Громада піднесла в гору кулаки. Люди були розярені. Треба було одного слова, а розірвалиб його на шматки...

Жандарм налякав ся:

— Слухайте мене люди! Мошко в моїх руках і йому не сьміє волос з голови убути... хіба по моїм трупі, але я буду боронити ся... Коли він справді завинив, то суд його покарає, а ви не маєте права...

— В суді жид вибреше ся... Ліпше пане віддайте його нам по доброму... нас згине від вашого гвера десять, але і йому мусить бути такі зараз справа і розправа...

— По доброму не дам, припустім, що і я згину і кілька тру пів положу, а що я вам злого зробив? Дивіть, я ледво дишу. Цілу ніч ганяв коло огню... то я вам ворог? За що мене вбити хочете... я ще молодий і хочу жити... та вірте, що я ще пса не вбив... а тут я би мусів вбити... Я вас прошу... не доводіть мене до того.

Ті слова схаминули людей. Деякі успокоїли ся, а другі пішли за ним і стали уступати ся.

Перед коршму заїхала стійка. Війшов війт. Хоч тепер жандарм відвернув ся від Мошка, то йому вже нехотіло ся втікати. Він пізнав, що коли віддасть ся від жандарма, то буде йому амінь.

— Люди добрі! Чи дасьте мені спокійно відіхати з арештантами?

— Най го хоть пан добре скують, драбугу...

— Ну пане арендарю, дайте рученята... Мошко був скований. Мощика з дітьми заводила. Війт став промощувати дорогу.

Від людей, аж зароїло ся коло коршми. Але ніхто не перепиняв. Жандарм посадив арештантів проти себе, коні рушили серед проклонів цілої громади...

Х.

Панас вилежав дві неділі заки, рана пригоїла ся на стілько, що міг рушати ся свобідно.

Робити не було що і коло чого. Увесь хліб в stodолі, сїно, коні, корова і всьо згоріло. Лишила ся однісенька корова з попеченим хребтом, яку мусїли зарізати на мясо.

Нї двора, нї коня. З Панасовою хатою згоріли усї склепові припаси. Велике щастє, що тої нещасної ночі не було вітру, а то було би пів села пішло з димом.

Виратували люди скриню, в якій було трохи одежі, та гроші. Але то були склепові гроші, значить людські.

Стефан, з порученя Панаса, пороздавав уділи спільникам. Дехто не хотїв брати. Най лишать ся Панасови на початок. Але були такі, що взяли, та що упоминали ся о приріст зі склепу...

В селї настали тепер великі зміни. Мощика тепер була ще лютійша на людей і не хотїла нікому сотика поборгувати або позичити. Склепу свого не стало, і людям стало скрутно... Деякі говорили, що такі без Мошка зле і по нитці зайшли до того, що такі було в селї добре, поки Панаса чорт не надніс...

Почали на Панаса відказувати, а таки і проклинати. Панас дізнав ся о тім від молодших газдів, котрі його такі в біді не лишили, ті проклони болїли його гірше ніж ті рани від попеченя, ніж його нещастє.

Він так щиро бажав добра усїй громаді, хотїв їх піднести, отверезити, до гаразду привести, а за се невдячність, проклони... З початку молодї газди стали його запомагати, хто

чим міг. Та відтак запомоги стали рідші. До весни ще далеко, тай так зярувати не буде чим. А ще і рату треба платити.

Оден Стефан остав йому ширий до кінця. Він хотів навіть позичити гроший на свій ґрунт і дати Панасови, та Панас не хотів о тім і говорити:

— Хиба у тебе нема своїх дітий! Не дай Боже на мене смерти, то пропадеш і твої діти будуть мене в гробі клясти...

— Коли так, то нічого тобі робити, як продати ниву, бо без того не видержиш?

— Продавати ниву? батьківську? Ні за що в сьвіті. Здохну з голоду, а землі продавати не буду...

Ту бесіду двох приятелів начеб хто підслухав.

Того самого дня прийшов до Панаса жидок з другого села. Він знав добре, який Мошко був лихий для людей, але він не з таких. Його люди знають. Він тому і бідний, що з людьми по людяному обходить ся. Він би хотів Панасови помочи. Хоче купити кусок огорода і поставити хату, та посадити тут свого сина, також дуже людяного чоловіка.

Жид говорив довго і переконував Панаса на всі боки. Ціну дасть таку, що Панас зможе стати відразу на ноги. Панас слухав, слухав, а далі не кажучи ні слова взяв жида за плече і показав двері:

— У мене ось туди виходить ся, будьте ласкаві і йдїть собі з Богом. Я землі не маю на продаж.

На те дивив ся Гриньо з мамою і не знали, що й казати. Вони виділи безвихідне положенє, а Стефан вспів їм таке наговорити, що без продажу не дадуть собі ради.

Але жадне з них не мало сьмілости спитати Панаса. Вони всі бачили в нїм чоловіка незвичайного, який бував в сьвіті і всюди дасть собі раду, та лише не знали як. Але Панас не дав їм довго ждати і показав, як в біді можна собі дати раду.

Другої днини взяв собі у Стефана коний і поїхав.

У Деркачів була над рікою левада заросла скрізь лозиною. Ще покійний Деркач збирав ся викорчувати її та зробити з сего кавальчика сіножать. О тім пригадував не раз Гриньо Панасови, та він відповідав: "най почекає, не велике спасибіг буде з того сіна, що тут вродить ся".

І тепер та лозина стала всім Деркачам в пригоді.

Панас того дня привіз повну фіру нарізаної лозини.

— Будемо мати роботу і хліб, каже весело Панас. Будемо плести коші, кошики, полукішки.

Панас, як служив у війську стояв кватирою у одного кошикаря Німця. В вільних хвилях приглядав ся тій роботі, а далі і сам став помагати. Німець радий був, що має безплатного помічника, та ще і повечеряти дав.

Панас придивив ся усім способам, як розпарювати прутки, здирати кору, сушити, змочувати, плести...

Тепер те все як знайшов. Усім, що були в хаті приділив инчу роботу. Гриньо розмірював, вертів в дощці дірки. Стара Деркачиха парила прутки і здирала кору, а малий семилітний Гринів синок, Захарко, розділював прутки на тоньші, середні і грубші.

Панас взяв ся з Теклею плести. Марина пильнувала печі.

Робота йшла з початку пиняво, а відтак виходила що раз гладше і скорше. На найближшій торг вивіз Панас трохи не повну фіру кошів, кошиків і полукішків.

Се була в місточку новість. Люди розкупили товар в мить, бо то потрібні в господарстві річі.

Панас вернув в полудне до дому. За уторговані гроші привіз до хати, чого треба було, та ще докупив собі трохи потрібного начиня, без якого мусів обходити ся. Тепер взяв ся ще запопадливійше за роботу.

Всі були з того раді. Панас став в хаті таким опікуном цілої родини Деркачів, що всі дивились на нього як на святого. Не менше радів з того Стефан. В довгих зимових вечерах він не видержав, щоб не зайти до Деркачів. За ним стали приходити і другі і в хаті стало опять глітно.

Панас аж руки затирав з радости. Одно, що його непокоїло, то то, чи вистарчить лозини, щоб обігнати передновок.

В хаті Деркачів пішло усе старим ладом. Знову була книжка в роботі. Позаяк така робота відбуває ся без тріскоту,

Оден Панас не слухав. Його гадки літали куди їнде. Він

над чимось важко задумав ся. Припаси прутя що раз меншали. Треба було їх чимсь иньшим заступити.

Узяв від Стефана вязанку житної соломи, став її розкла дати, вибирати, звязувати аж поки не виплів малий кошик з соломи. То також була не видальщина в тих сторонах. Робив се так: дрібні прутики розколював на половину, вистругав, і ними сплітав солом'яні валки. Посудині міг надавати таку форму, яку хотів. Робив бочілочки, бочки, а далі взяв ся до роблення великих бондів на ссип збіжа і муки.

Плетенэ кошиків полишив Теклі, а сам плів плетінки.

На слідуєчий ярмарок завіз до міста цілу фіру.

Газди оглядали, пробували. Плетінки ті показали ся силні і народ розкупив усе до одного кусника...

Та не то, що продав, але ще позамовляли у нього люди товар на другий раз.

Панас затирав руки з вдоволення і повіз до дому повну калитку грошей.

Панасова слава пішла по цілім повіті.

Плетінки-солом'янки показали ся дешевші і ліпші від дерев'яної посудини. Вони були лекші, не розсихали ся, не можна їх було розбити, не злітали з них обручі, та ще і горіти не хотіли, бо солома була збита в купу.

Панас мусів приймати ще кількох хлопців до помочи.

— От бачиш Стефане, і ґрунту не продав, і якось живу на сьвіті...

— Та ти таке вигadaв, що другому і на ум не прийшло би...

— Я нічого не вигadaв. Я те усе бачив між людьми, та в тім хиба я майстер, що вмів за діло взяти ся, і вибрав таку річ що знайде купця. Бачиш я мав нагадці піти на якийсь час до Америки, за море, на заробок, та наша лозина піддала мені гадку взяти ся робити коші. А все тому, аби біді не дати ся взяти під ноги. Наш чоловік то звичайно в біді згорбить ся, проклипає долю, а не поступить одним кроком поза ту стежку, якою ходив дід і прадід. А оно не все так можна. Ось бачиш: ні мій дід ні прадід такого не робив. Они були хліборобами. Ну і я хлібороб. — Та що мені було робити, як хліб згорів? Переле-

жати цілу зиму, проїсти ниву батьківську, та ще впустити жида до села на батьківський ґрунт? А так я біді не дав ся...

Треба тільки поміркувати, аби робота була людям потрібна. Колиби я загадав робити от хочби і полотно, то що з того? Чи мало ткачів на світі? А таких кошикарів такі в наших сторонах нема. Не видати тут і плетінок, а їх потреба.. От і Бог поблагословив... Я відтак хочу завести в селі спілку.. Ми цілий повіт засиплемо нашою роботою. Бачиш: кошт невеликий, лозина э, тай ще рости буде. Солома теж. На те потреба грубого житного стебла, що на пашу не конче добре, а на плетінки як раз...

— Хибаж ти з того хочеш і хату покласти?

— Рату я вже заплатив... а на хату то жид дасть гроші...

— Хибаж ти Панасе, гадаєш у жида позичати? ти?

— Ні, я лише хочу від жида своє відобрати... Прийде незадовго розправа. Мошка засудять, як Бог на небі, а він мені мусить звернути шкоду усю...

— Не — вжеж? А як жид вибреше ся?

— Не дай йому Боже того. Тоді я мусів би собі сам справу зробити...

Що ти говориш?

— Не говорім тепер о тім. Колиб прийшов такий час, тоді тобі скажу. Коли правди не можна здобути в дорозі права, треба її здобути силою...

— А потому покутувати за се...

— За правду потерпіти, а хоч би і житє втратити не шкода... Вона мусить бути на верха.

І справді Панас не перерахував ся...

Була розправа Микити і Мошка.

Микита за час слідчої вязниці цілком отверезїв. Він розповів, з слізми в очах, яких слів вживав Мошко, щоби його на злочин намовити. Пригадував йому навіть те, що Панас не дав йому з мамою оженитись. Він був би став газдою, а так э нічим, за те ще його тяжко зневажив і впакував до криміналу за фалшиве свідощтво, а свою намову підливав горівкою, араком і обіцював рай...

Присяглі судії йому повірили і засудили обох.

Мошко піймав 10 літ вязниці, Микита лише три. Панасови признав суд 2.000 К. за шкоду.

Аж до великодня мали люди о чім говорити в селі.

Панас взяв ся до езекуції своїх гроший. Мошкова хата пішла на ліцитацію.

Панас був певний, що Мошкова хата варта більше, що свої гроші він певно возьме, але йому не те було на умі. В селі не було попросту купця на таку палату. Отже, або її ніхто не купить, або купить опять який жидок. А до того Панас не хотів за ніщо в світі допустити.

— Громада, громада повинна се купити — Стефане, порадь брате, що робити, щоби громада купила...

— Га, як ти Панасе не порадиш, то нічого з того не буде.

— Буде, мусить бути, аби чорт цапки став, то буде. Дай мені Стефане коний до міста, а зараз... Панас поїхав прямо до начальника суду засягнути поради...

І не пожалував того. Начальник, розпитавши усе, порадив взяти в Банку комунальну позичку.

— Що то є комунальна позичка, бо я того не розумію...

— То є так. Громада може позичати, як кождий инший чоловік, на свій ґрунт. Але громада може позичити гроші також на свої додатки до податків... Відтак розповів, як се робить ся.

Коби лише громадська рада хотіла се ухвалити.

Ось і сук. Панас знав, що то страшенна колода, яку буде штука рушити. Теперішня рада складала ся переважно з старих п'яниць, які на таке діло не зважать ся. Один Стефан міг йому помочи, ну але він один на 11 не багато помочи може...

Вернувши до дому став говорити насамперед з війтом.

— Що ви хочете громаду в біду ввалити? нові податки? недочекане ваше. Буде з вас того, щосьте Мошка запроторили де перець не росте.

— Але-ж подумайте, така хата, такі будинки огород, та-ж се як сотворене на школу.

— О, о, о! а на чорта нам школа здала ся, нові податки! Наші діди були без школи, тай ми обійдемо ся.

Других радних обробляв Стефан. Йому ліпше пощастило ся. Кількох переконав такі відразу, других опісля.

Ті переконані наклонили такі вїйта, щоб скликав засїданє ради...

Прийшов і Панас. Його тепер люди поважали. З ним нема жартів, бо і з огню видобув ся і з води вплине. Стефан говорив за ухвалою. Його попер Панас. Говорив так, що іскри з очий летїли. Годї було оперти ся. Ухвала запала більшостию голосів за тим, щоби купувати наліцитації Мошкову загороду і ґрунт. Ґрунт певно розкуплять люди, а будинки лишать ся на громаду. Плєніпотентом громадським вибрали Панаса.

Лишили ся ще дві колоди:

Треба було постарати ся о вадию до ліцитації (завдаток), і треба було відбити жидків, які певно стануть до ліцитації, бо готова коршма, то для них ласий кусок. Впрочім о то подбає і Мощиха. Її певно поратують другі, бо у них, бачите, так, що як кого з своїх бачать в біді, то усі злітають ся з помочию.

Панас о тім добре знав. Першу перешкоду усунув в той спосіб, що кількох молодих газдів підписали враз з ним вексель і взяли гроші в банку в тім місточку.

З другим було тяжше:

Панас знав добре з ким грає.

Ставши до ліцитації можна переплатити, колиб конче хотїв купити, а жиди будуть підбивати. А коли би втримав ся при ліцитації, то ануж позички громада не дістане, тоді завдаток пропав, а то людські гроші. Хиба з села втікай...

— Але що! Бог поможе. Я не такі перешкоди конем брав. Нераз було аж в очах почорніє, як побачив широкий рів. Офіцери мене остерігали, а якось Бог милував і карку не зломив. А зломю тепер, то не жаль, бо то для громади. Четверте покоління буде мене згадувати.

Так міркував Панас і так говорив Стефанови, який таки дуже бояв ся за Панаса, що на таке зважував ся... Прийшов день ліцитації.

Сюди прийшло двох жидів з місточка, яким поручив ка

гав не допустити, щоб ті тішили ся, та щоби помочи земляковим.

Панас вступив до канцелярії з бючим серцем.

Жиди переморгнулись між собою, і оден з них такі приступив до Панаса...

— Ви певно Панас Деркач?

— Так.

— Будете ліцитувати?

— О тільки, щоби моїх два тисячі кор. не пропало.

— А ви би дали більше як два тисячі?

— Я, ні, але громада дасть більше. Мені того не треба, але громаді здало би ся на школу.

— Ну, ну, ледве, чи там буде школа...

— А хиба ви хочете купити?

— Або нам не вільно? Знаєте, що Деркачу, ось вам 2.000 К. з коштами, уступіть ся...

— Ні.

— Ще дамо сотку, лише не псуйте інтересу... о тім ніхто не буде знати.

— Слухайте панове, я знаю, що устава не дозволяє так робити.

— А хиба о тім буде хто знати?

— Ет! нічого говорити... Та скажіть мені панове, що ви там будете робити, як купите...

— Що? то саме, що і Мошко... буде коршма, sklep.

— Так? Но то я уступлю, а знаєте чому? Бо за рік, той що купить, буде просив, аби за половину відкупити?

— Чому? А Мошкови зле вело ся?

— Вело ся добре, поки мене не було... То я... я, я збунтував село, я отверезив людей, я заложив sklep, котрий Мошкови підтяв ноги. Бачите, нічого йому не допомгло: саджав мене до криміналу, а сам там попав ся. Пустив мене з димом, а тепер гниє в криміналі. Эсли я за рік отверезив третину того піяцького села, то при божій помочи отвережу решту, а кождий арендар, хочби мав два рази такий розум, як Мошко, а знаєте, що він не був дурний — піде з села з торбою...

— Кік, кік... ви дуже небезпечний чоловік...

— Ні, я спокійний чоловік, але нещастє тому, хто мені в

дорогу влазить і поміж ноги пльонтає ся. Панас говорив з таким жаром показуючи свої білі зуби, що жиди аж цофнули ся від нього...

— Бачите панове, я добрий чоловік, коли вас остерігаю, абисьте собі потому не марикували на мене. То дуже ховзкий для вас інтерес, бо я додержу слова... Арендаря більше в моїм селі не буде...

Жиди відійшли в купі і щось між собою тихо шварготіли.

— А ви гадаєте, що на тім ґрунті не можна жити без коршми і без склепу? Там є пятнайцять моргів поля, можна ще докупити, взяти в посесию, щось і господарити...

— Говоріть се дурнійшому, не мені. Де би ваш брат витримав на 15-ти моргах без коршми? Тоді, як риба жити буде без води... Та най би і так. Ви тоді дістанете робітника, як я своє ухо побачу...

— Ну, а сусідних сіл нема?

— Найблизше село 10 кільометрів. Заки робітник чужий там вийде, то наробить тільки, що кіт наплакав.... Та промене. купуйте, ми відтак відкупимо дешевше...

— Рєзпочала ся ліцитація.

Панас зложив вадию враз з жидами.

— Ви, Деркачу, маєте там свою вірительність і не потребуєте давати вадії.

— Буду потому менше платив — у мене є гроші, сказав гордо Панас...

— Ціна виклична є шість тисяч корон може бути продане за чотири тисячі шістьсот хто дає більше...

— Чотири тисячі шістьсот дваїцять, каже жид.

— 5.000 каже Панас.

— 5.210 каже жид.

— 6.000 кличе Панас.

Жиди просили о проволоку — вони порадять ся.

— Добре, каже судия — проволока на 10 хвиль, прошу спішити ся...

Жиди метнулись за двері.

Судия поклав годинник перед себе. Панас виймив свій годинник теж.

Ті 10 хвиль здавали ся йому роком. Але він ждав. Пригадало ся йому, як стояв перший раз на варті серед морозу і виглядав, коли його змінять.

— Десять хвиль минуло, каже судия — подивіть ся 'возьний до сінний, чи кого нема...

Не було нікого...

— Отже 6.000 К. Хто дасть більше?

— По раз другий і — по раз третій...

Возьний заклатав до стола на знак, що ліцитація скінчила ся...

В тій хвилі відчинились двері, оба жиди влетіли засапані, що слова не могли вимовити.

— 6.020 К...

За пізно, панове... тепер минуло вже 20 хвиль...

Як то 20, яких двайцять — нема йно 8...

— Я дививсь на годинник.

— А я також, обзиває ся Панас, ховаючи свій годинник в кашеню.

Жиди махнули руками і вийшли. Судия закінчив протокол...

— Громада купила!

— Дай Боже щасливо... тепер Панасе мені з вами слово поговорити — сідайте! Ви не звичайний чоловік, таких хлопів подай Господи, як найбільше, а тоді наша народна справа стояла би не так... Та чому ви Панасе не женитесь?

— Ще не було як...

— А вже вибралисьте?

— Ще не мав часу...

Панас, начеб сів на сто коний, пігнав до начальника.

— Отже позвольте мені вас посватати. Моя жінка приймила до себе дівчину сироту з хлопського роду. Вона в мене вже 8 р. і під рукою моєї жени виробила ся на добру господиню. Та вона не така бідна, хоч і служить. У неї два морги поля і 1600 К. в депозиті і вона як раз для вас. Кого будь яби за вас не сватав, повірте мені.

Зайдіть-но нині до мене!

Панас зайшов до дому начальника. Зараз і змовили ся. Весіле назначили на осінь!

Фільозофія Штуки	— — — — —	0.50
Куди Йдеш Господи?	— — — — —	0.50
Тайни Цісарської Родини у Відни	— — — — —	0.50
Захар Беркут	— — — — —	0.50
Суд Чотирох	— — — — —	0.40
Тарас Бульба	— — — — —	0.40
При стрілецькій ватрі	— — — — —	0.40
Великий Сонник	— — — — —	0.40
Український Сьпіванник	— — — — —	0.40
Борба Сьвітів	— — — — —	0.40
Рай і Поступ	— — — — —	0.40
Канадійський Кобзар	— — — — —	0.30
Збірка Українських Письменників	— — — — —	0.30
Герой Капітула	— — — — —	0.30
Коли зійшло	— — — — —	0.30
Абу Казимові Капці	— — — — —	0.30
Козацька Пімста	— — — — —	0.30
Про Українських Козаків Татар та Турків	— — — — —	0.25
Початки Релігії	— — — — —	0.25
Казки Братів Грімів	— — — — —	0.25
Сповідь бувшого Царя	— — — — —	0.25
Діявольська справа	— — — — —	0.25
Подорож до Краю Ліліпутів	— — — — —	0.20
Подорож до Краю Великанів	— — — — —	0.20
Не любо не слухай	— — — — —	0.20
Казка про Івана Царевича та сірого вовка	— — — — —	0.20
Хрунь і Чорт	— — — — —	0.15
Як закладати Читальні	— — — — —	0.10
ЕНЦИКЛЬОПЕДІЯ в укр. мові	— — — — —	2.00

КАТАЛЬОГ ВИСИЛАЭМО ДАРОМ.

А Д Р Е С А : —

Ukrain. Knyharnia
10234 96TH. ST. EDMONTON

Найбільша Українська Книгарня Західної Канади в Едмонтоні.

ВЕЛИКИЙ СКЛАД ГРАМОФОНІВ І УКРАЇНСЬКИХ РЕКОРДІВ ПРОДАЄМО ПО НАЙТАНЬШІЙ ЦІНІ.
ТУТ ПОДАЄМО НАЧЕРК ЛИШЕ ДЕЯКИХ КНИЖОК:

З Ласки Родини — три томи	\$ 1.50
Наука про Управу Землі — Богато ілюстрацій	1.00
Український Кухар — Як варити і пачи	1.00
Олюнька — оден том 40 цт. — два томи	0.80
Домашний Лікар	0.75
Зетеринар	0.60
Страшні Тайни Монастирських Мурів друге виданє	0.75
Нечитальник	35
Маруся і иньші оповіданя	0.40
Страшний Монах Роспутін	0.35
Кобзар Канадийський	0.30
Запорожець за Дунаєм	0.25
Де Любов там і Бог	0.15
Смерть за Правду	0.10

І всякі иньші книжки, як історії, повісти, новелі, оповіданя, казки, байки, сьміхованки, піснї, поезії, колядники, календарі, образи і т. д.

ЗАМОВЛЕНЯ ЗАЛАГОДЖУЄМО СКОРО.

ПИШІТЬ ПО КАТАЛЬОГ .

= ГОЛОВНИЙ СКЛАД =

UKRAINSKA KNYHARNIA

10234 96TH ST, EDMONTON ALBERTA.